

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра Історії України

До захисту допущено

Кафедрою Історії України протокол № _____ від _____

завідувач кафедри _____ В. Калініченко

« ____ » _____ 202_ р.

Кваліфікаційна робота
здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

«Образи Полтави у листівках другої половини XIX – початку XX ст.»

Спеціальність (спеціалізація) 032 історія та археологія

Освітня програма «історія та археологія»

Виконавець _____ Маргарита Юрченко

Науковий керівник _____ Євген Захарченко

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологія та методи дослідження.....	8
1.1. Історіографія дослідження.....	8
1.2. Джерельна база дослідження.....	16
1.3. Методологія і методи дослідження.....	22
Розділ 2. Російські імперські образи Полтави.....	30
Розділ 3. Українські національні образи Полтави.....	51
Висновки.....	67
Список використаних джерел і літератури.....	69
Додатки.....	84
Резюме.....	105

Вступ

Актуальність роботи. Наприкінці XIX століття модернізаційні процеси та досягнення технічного прогресу дедалі відчутніше впливали на всі сфери суспільного життя. Ці зміни позначилися й на способах репрезентації міського простору. Поширеним явищем стало виготовлення та використання листівок із видами міст. Вони виконували водночас кілька функцій: слугували пам'яткою для мандрівників, засобом комунікації з близькими, а також інструментом формування певного «візуального обличчя» міста. Зображення на листівках закріплювали певний символічний образ або образи в уяві як самих мешканців, так і тих, хто ніколи не відвідував зображеного населеного пункту. Так формувався стереотипізований образ/образи міського простору, як певна композиція, певний набір ключових архітектурних об'єктів, площ, парків, проспектів тощо.

Звернення до сукупності поштівок (тут і далі поштівки використовуються як синонім до листівок¹) дає можливість дослідити, яким чином уявний образ або образи міста створювалися і трансливалися в суспільній свідомості. Вони дозволяють частково відтворити архітектурне обличчя міста у певну добу, простежити символічні акценти, визначити ті елементи міського простору, які вважалися візитівкою Полтави. Водночас ці зображення репрезентують не стільки повну картин у реальності, скільки її інтерпретацію, або вирізаний з історичної тканини кадр у певний момент часу зважаючи на естетичні норми й очікування тогочасників.

Полтава, яка протягом XIX – початку XX століття була губернським центром не часто ставала предметом спеціальних досліджень з погляду

¹ Словник української мови: у 20 т. / голов. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. керівник проекту В. А. Широков. — Київ : Наукова думка, 2010.
Т. 14 : Покіс - Преференція. 1023 с.

імагології або в контексті візуальних репрезентацій. Історіографія пропонує низку праць, присвячених образам інших міст – Харкова, Дніпра, Запоріжжя, Одеси, Катеринослава¹, Києва^{2 3}, Львова. Полтава в цьому ряду висвітлена значно меншою мірою. Саме тому вивчення візуальних образів Полтави другої половини XIX – початку XX століття є актуальним і науково обґрунтованим завданням.

У сучасних історичних дослідженнях дедалі помітнішим стає інтерес до зображальних джерел, які дедалі частіше розглядають як повноцінний об’єкт наукового пізнання. Якщо раніше візуальні матеріали здебільшого слугували ілюстрацією до письмових текстів, або були предметом дослідження в галузі історії мистецтва, то тепер їхня роль значно розширюється: вони сприймаються як особливий спосіб комунікації, що впливає на уявлення суспільства про дійсність та формує культурні стереотипи⁴. Такий підхід змінив і саму історіографічну ситуацію – розширився набір дослідницьких питань, з’явилися нові поняття, а також методологічні підходи до роботи з візуальними образами.

Об’єктом дослідження є візуальні образи губерньського міста Полтави в другій половині XIX – початку XX століття, відображені у друкованій та фотопродукції.

Предметом дослідження є міські простори, різні архітектурні та скульптурні об’єкти Полтави, репрезентовані на поштівках, фотографіях та іншій поліграфічній продукції зазначеного періоду.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – початок XX століття. Нижня межа зумовлена появою та поширенням поштівок

¹ У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу / заг. ред. В. Кравченка та С. Посохова. Харків: Видавництво Точка, 2021. 564 с.

² Діса К. Л. Образ модерного міста у путівниках по Києву межі XIX–XX ст. // Живучи в модерному місті : Київ кінця XIX – середини XX століть. 2016. С. 82–95.

³ Казакевич Г. Місто світла й тіні: рання історія київської фотографії, 1850–1920-ті роки. Київ : Видавничий дім «Антиквар», 2025. 186 с.

⁴ Mitchell W.J.T. Iconology: Image, Text, Ideology. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 404 p.

у межах Російської імперії, зокрема із зображенням Полтави. Верхня хронологічна межа обумовлена початком революційних подій 1917 року, що призвели до тимчасового припинення видання листівок, а згодом започаткували докорінні зміни у тенденціях формування композиції, виборі центральних об'єктів, що й відобразилося на образах усіх міст України.

Територіальні межі охоплюють простір міста Полтави, переважно його центральної частини, що найбільш часто ставали об'єктом візуальної репрезентації.

Мета роботи – дослідити процеси формування візуальних образів Полтави протягом другої половини XIX – на початку XX століття. Для реалізації сформульованої мети необхідно виконати низку дослідницьких завдань:

1. Провести пошукову роботу та систематизувати групи поштівок, що репрезентують Полтаву в другій половині XIX – на початку XX століття. Сформувати базу даних релевантну для контент-аналізу.
2. Провести контент-аналіз сформованої бази даних, встановити зображення найбільш повторюваних об'єктів, що були репрезентовані на листівках. Проаналізувати перший та другий план композиції.
3. Провести кластерний аналіз та порівняльний аналіз матеріалів бази даних. Визначити тематичні групи та образи, які домінують на листівках та описати наративи, які вони демонструють: умовний «український» та протилежний йому умовний «російський імперський».
4. Виявити ключові архітектурні, сакральні та меморіальні об'єкти, що найбільше вплинули на репрезентацію міста, та оцінити їхню символічну роль у протиставленні «української» та «імперської» Полтави.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що було здійснено першу спробу провести дослідження образів Полтави, що формувалися протягом другої половини XIX – початку XX ст. на основі широкого кола візуальних

джерел, зокрема листівок. У дослідження було залучено раніше неопубліковані та невикористовувані в науковому обігу візуальні матеріали листівок, а саме: вивчено групу листівок із розрізнених альбомів-каталогів, опублікованих незначним накладом та недоступних широкому загалу окрім місцевих полтавських краєзнавців та аматорів-колекціонерів, а також опрацьовано листівки, що не були раніше зацифровані та опубліковані у фондах Полтавського краєзнавчого музею. В результаті дослідження було виявлено певний парадокс, що попри загальноімперську політику русифікації і домінування образу Полтави, як міста військової слави крізь пам'ять про битву 1709 р., існувала окрема група листівок, що демонструвала український національний наратив та «проукраїнський» образ Полтави вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Новизна також полягає у виявленні багатошаровості образу Полтави другої половини ХІХ – початку ХХ ст., який не зводиться лише до асоціації з Полтавською битвою. На підставі візуальних та друкованих джерел доведено, що Полтава постає у кількох вимірах: як освітній центр із розгалуженою системою навчальних закладів; як «місто Котляревського», що символізує українську літературну традицію; як архітектурний осередок, репрезентований будинком Полтавського земства у стилі українського модерну. У роботі показано, що конструйований образ Полтави має комплексний і поліфонічний характер, поєднуючи імперські маркери з локально-національними.

Додатковим внеском стало створення бази даних, яка включає візуальні сюжети з поштових листівок, що трансливали найпоширеніші уявлення про місто. Її аналіз дав змогу простежити, які саме образи Полтави домінували, які повторювалися найчастіше та як вони змінювалися у зазначений період.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання матеріалів бази даних дослідження, висновків у процесі розробки онлайн та офлайн виставок, екскурсій Полтавою, під час розробки уроків з «Полтавщинознавства», «історії України» у закладах загальної

середньої освіти, викладання відповідних курсів з візуальної історії, історії української культури, історії України у закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження відбулася шляхом виступів зі доповідями в межах наукових конференцій, а саме: 78-ї Міжнародної наукової конференції молодих учених «Каразінські читання» та 42-ї Міжнародної краєзнавчої конференції молодих учених «Традиції та актуальні завдання краєзнавства в Україні» (до 220-річчя заснування Каразінського університету, а також на засіданні студентського наукового гуртка історії України 25 вересня 2025 року.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел та літератури й додатків. Перший розділ присвячено вивченню історіографічної та джерельної бази проблематики, методології та методам дослідження. У другому розділі досліджено російські імперські образи Полтави, пов'язані з імперською політикою пам'яті, що закріплювали за Полтавою статус міста Петра I та російської слави. Увага приділена тому, як через пам'ятники, адміністративні будівлі, топоніми формували наративи про імперську Полтаву.

У третьому розділі вивчено особливості українських образів, сформовані завдяки козацькій бароковій архітектурі, постаті Івана Котляревського та появі українського модерну. Розділ демонструє, як ці образи пропонували альтернативний до імперського погляд на Полтаву.

Розділ 1.

Історіографія, джерельна база, методологія та методи дослідження

1.1. Історіографія дослідження

Слід відзначити, що окремого дослідження із вивчення практик репрезентації або конструювання візуальних образів Полтави другої половини XIX – на початку XX століття на матеріалах листівок й досі створено не було. Це пояснюється тим, що українська історіографія від 1991 р. проходила поступовий шлях націоналізації минулого та заповнення білих плям, тож головна увага істориків концентрувалася на вивченні ролі Полтави у національно-визвольних змаганнях 1917-1921 рр., переосмисленні національного відродження в часи «довгого XIX століття» у Полтаві, діяльності його окремих представників, вивченні в Полтаві українського благодійництва, меценатства, соціальної історії міста, розвитку самого міста як певної структури, його інфраструктури й простору в XIX ст.

З іншого боку не можна не відзначити, що загалом дослідницьку мету саме у такій оптиці почали формулювати в гуманітаристиці в Україні лише від 2010-х рр., що природно пов'язане із поступовим розвитком візуальних студій, візуальної антропології, студій пам'яті, історичної урбаністики й проникнення усіх цих напрямів в історичну науку в Україні.

Загалом, перші системні підходи до осмислення візуальних образів у гуманітарних науках з'явилися наприкінці XIX – на початку XX століття. Їхнім теоретичним підґрунтям стала семіотика, закладена Ч. С. Пірсом¹, який виокремив три базові рівні знака – ікон, індекс та символ. Пізніше Ч. Морріс² розвинув цю концепцію, увівши поняття «семіозису» як системи взаємозв'язків між знаком, його об'єктом та інтерпретантом. Семіотичний підхід відкрив можливості для аналізу візуальних репрезентацій, зокрема й

¹ Peirce C. S. On a New List of Categories // Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences. 1868. 287–298 p.

² Morris C. Foundations of Theory of Signs / C. Morris // International Encyclopedia of Unified Science, 1938. 66 p.

листівок, як структурованих текстів, що складаються з маркерів міського простору (архітектура, топографія, символи влади). На розвиток методології суттєво вплинули праці Е. Панофського¹, котрий сформулював іконологічний метод дослідження зображень. Він запропонував три рівні інтерпретації – «первинний» (описовий), «умовний» (символічний) та «внутрішній» (історико-культурний контекст). Ервін Панофський запропонував три рівні аналізу – передіконографічний, іконографічний та іконологічний. Панофський наполягав, що будь-яке зображення містить у собі «симптоми» світоглядних структур епохи, які можна виявити через аналіз повторюваних мотивів, композиційних рішень, вибору теми та стилістичної організації візуальної форми. У такий спосіб іконологія розглядає візуальний матеріал як своєрідний документ історичної свідомості, що відображає не лише фактичний зміст, але й культурно обумовлені способи його структурування².

У контексті дослідження міського простору принципи іконологічного аналізу дозволяють вийти за межі описового фіксування зображених елементів та зосередитися на реконструкції глибинних символічних установок, які формували домінантні моделі урбаністичної репрезентації. Поштівки, фотографії та інші масові візуальні медіа кінця XIX – початку XX століття стають у цьому сенсі джерелами для аналізу того, які частини міського простору набували статусу символічних центрів, яким надавали пріоритет у процесах культурної самоідентифікації та які елементи маркувалися як периферійні або соціально другорядні^{3 4}. Іконологічна перспектива дозволяє простежити, як формувалися візуальні канони репрезентативного міста, які мотиви закріплювали уявлення про порядок, модерність, престиж чи історичність простору⁵. Цей підхід особливо важливий у вивченні поштівок, де

¹ Panofsky E. *Studies in Iconology*. New York, Harper & Row: Oxford University Press, 1939. 420 p.

² Mitchell W.J.T. *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 404 p.

³ Baxandall M. *Patterns of Intention: On the Historical Explanation of Pictures*. New Haven; London: Yale University Press, 1985. 388 p.

⁴ Gombrich E. *The Story of Art*. London: Phaidon Press, 2007. 608 p.

⁵ Mitchell W.J.T. *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 404 p.

зображення часто поєднують реальні краєвиди з прихованими ідеологічними смислами.

Семіотичний компонент *visual studies* спрямував увагу на зображення як систему знаків, у межах якої функціонують денотативні та конотативні рівні смислів, зумовлені не лише художньою формою, а й культурними кодами епохи¹. Ці ідеї були розвинуті у межах культурних студій, де Стюарт Голл (Stuart Hall) показав, що візуальне повідомлення конструється у процесі кодування та декодування, а отже, не існує «нейтрального» бачення – будь-яке сприйняття опосередковане соціальними структурами та владними дискурсами². Одним із фундаментальних методологічних напрямів у межах *visual studies* є візуальна семіотика, що сформувалася на перетині структуралістської лінгвістики, філософії знака та культурологічного аналізу. Її інтелектуальні початки пов'язані з працями Фердинанда де Соссюра (Ferdinand de Saussure), який запропонував розуміти знакову систему як структуру, у якій значення виникає внаслідок різниці між елементами, а не їх природної відповідності об'єктам реальності³. Ця ідея заклала підвалини для осмислення зображення як такого, що не відтворює дійсність, а конструює її через систему відмінностей, опозицій та культурних кодів.

Розвиток семіотики візуального був пов'язаний також із тріадичною моделлю Чарлза С. Пірса (Charles Sanders Peirce), який інтерпретував знак як взаємодію репрезентамену, об'єкта та інтерпретанта⁴. Саме Пірсівська концепція ікони, індексу та символу сприяла розробці складніших типологій візуальної значущості, що враховують не лише формальну подібність до об'єкта, а й контекстуальні умови інтерпретації, ефекти присутності та соціальні очікування глядача.

¹ Барт Р. *Camera lucida. Нотування фотографії* / переклад та наукова редакція О. Червоник. — Київ: МОКСОР, 2022. 176 с.

² Hall S. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage, 1997. 400 p.

³ Соссюр Ф. де. *Курс загальної лінгвістики* / пер. з фр. К.: Основи, 1998. 324 с.

⁴ Peirce C. S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vol. 1–6. Cambridge: Harvard University Press, 1998. 732 p.

Іншим фундаментальним методологічним напрямом у структурі *visual studies* є візуальна антропологія, що сформувалася в середині ХХ століття на перетині культурної антропології, етнографії, кінематографічних студій та теорії комунікації. На відміну від семіотичного підходу, який акцентує на структурі знаків, візуальна антропологія зосереджується на зображенні як на культурному артефакті, репрезентує реальність і водночас створює її, будучи вбудованим у систему соціальних практик, ритуалів, владних ієрархій, колективних уявлень тощо. Ключовим автором цього напрямку є Девід Макдугалл (David MacDougall), який підкреслював, що візуальні матеріали – фотографії, фільми, ілюстрації чи поштові листівки – необхідно розглядати як самодостатні носії культурного досвіду, а не як допоміжні ілюстрації до текстових джерел. На думку Макдугалла, будь-яке зображення є продуктом певної спільноти, і тому воно репрезентує погляд, укорінений у конкретних соціальних умовах, системах цінностей, моделях поведінки та історичних контекстах¹. У контексті дослідження поштових листівок Полтави кінця ХІХ – початку ХХ століття візуальна антропологія за Макдугаллом є особливо актуальною, оскільки листівки відтворюють урбаністичний ландшафт міста і водночас передають культурні та соціальні уявлення про нього.

Суттєву роль у формуванні методологічної основи *visual studies* відіграла також іконологічна традиція, започаткована А. Варбургом (Abraham Moritz Warburg)² і систематизована Е. Панофським (Erwin Panofsky)³. Попри те, що іконологія історично сформувалася в межах мистецтвознавчих досліджень як спосіб аналізу художніх творів, її інтелектуальний апарат виявився надзвичайно продуктивним і для інтерпретації масової візуальності та нетрадиційних джерел, зокрема фотографії, гравюри чи поштівки⁴.

¹ MacDougall D. *The Corporeal Image: Film, Ethnography, and the Senses*. Princeton: Princeton University Press, 2006. 328 p.

² Warburg A. *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the Renaissance*. Los Angeles: Getty Research Institute, 1999. 270 p.

³ Panofsky E. *Studies in Iconology*. New York, Harper & Row: Oxford University Press, 1939. 420 p.

⁴ Baxandall M. *Patterns of Intention: On the Historical Explanation of Pictures*. New Haven; London: Yale University Press, 1985. 388 p.

Варбургівська концепція «виживання образів» (*Nachleben der Antike*) заклала підвалини для розуміння зображення як культурної матриці, що репродукує усталені емоційні та смислові формули, які зберігаються впродовж тривалих історичних періодів і проявляються у найрізноманітніших жанрах та медіа¹. Йдеться про припущення, що візуальні форми не є випадковими або суто технічними рішеннями: вони несуть у собі структуровану пам'ять культури, що визначає і спосіб бачення, і спосіб репрезентації світу².

Важливим для представленої дослідження є й соціопросторовий підхід, розроблений зокрема Кевіном Лінчем (*Kevin Lynch*)³, який наголошує на вивченні міського простору як складного соціального та культурного феномену. У дослідженні історичних зображень міського простору ця багаторівнева модель дозволяє фіксувати як матеріальні маркери середовища (індексальні знаки), так і метафоричні або ідеологічно навантажені елементи (символи), через які місто набуває дискурсивно сконструйованої впізнаваності. Подальша еволюція візуальної семіотики була визначена працями Ролана Барта (*Roland Barthes*), який переніс структуралістський аналіз на візуальну сферу, наголошуючи на двошаровості будь-якого образу – денотативному та конотативному рівнях. За Бартом зображення ніколи не є нейтральним відтворенням реальності: за первинним рівнем «буквального» змісту приховується система конотацій, які формують культурні асоціації, уявлення про норму, статус та соціальну ієрархію⁴.

На межі XX–XXI століть у західній гуманітаристиці відбувся так званий «візуальний поворот», ключові ідеї якого пов'язані з працями У. Дж.Т. Мітчела⁵. Він наголошував, що візуальні практики є рівноцінними до текстових і дозволяють глибше зрозуміти культурні коди минулого. У цей

¹ Warburg A. *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the Renaissance*. Los Angeles: Getty Research Institute, 1999. 270 p.

² Panofsky E. *Studies in Iconology*. New York, Harper & Row: Oxford University Press, 1939. 420 p.

³ Lynch K. *The Image of the City*. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. 196 p.

⁴ Барт Р. *Camera lucida. Нотування фотографії* / переклад та наукова редакція О. Червоник. — Київ: МОКСОР, 2022. 176 с.

⁵ Mitchell W.J.T. *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 404 p.

самий час англійський історик П. Берк запропонував класифікацію методів аналізу візуальних джерел, звертаючи увагу на їх міждисциплінарність та багатозначність¹. Важливим доповненням стала концепція Ю. Лотмана², який увів поняття «семіосфери» як цілісного культурного простору, де функціонують образи. Це дозволяє розглядати листівки як частину більшої комунікативної системи, у якій поєднуються локальні й імперські наративи.

На рубежі 1980-х років Лувенський університет став центром імагологічних досліджень у Європі. Г. Дізерінк³ визначив предмет імагології як вивчення того, як одна національна спільнота конструює образ іншого народу. Дослідник наголошував, що література, як основне джерело, відображає типові уявлення та стереотипи, водночас формуючи культурні моделі, які не завжди прив'язані лише до тексту – враховується й історико-культурний контекст. Термін «імагологія», що є важливим для методологічної бази дослідження, вперше з'явився у працях американського журналіста В. Ліппмана⁴. Він висловлював ідею, що людина не здатна безпосередньо і точно сприймати дійсність, оскільки її сприйняття завжди опосередковане соціальним та культурним контекстом. В результаті формується своєрідний «образ світу», який є суб'єктивною моделлю реальності, що відрізняється від об'єктивних подій. За Ліппманом, комунікаційні процеси та мас-медіа формують псевдосередовище, в якому люди живуть, одночасно сприймаючи реальність через призму особистих уявлень і стереотипів.

Кевін Лінч розвинув ці ідеї в межах концепції «образу міста», яка передбачає дослідження того, як мешканці сприймають, орієнтуються та ментально структурують місто у своїй свідомості. Він виокремив п'ять ключових елементів міського середовища – шляхи, межі, райони – що формують когнітивну карту міста та впливають на способи його репрезентації

¹ Burke P. Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence. New York, 2006. 224 p.

² Лотман Ю. М. Semiotika kino i problemi kinoestetiki. — Tallinn: Eesti Raamat, 1973. 135 p.

³ Дізерінк Х. Імагологія та питання етнічної ідентичності. Літературна компаративістика. Київ : ВД «Стилос», 2011. С. 382–395.

⁴ Lippmann W. Public Opinion. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922. 427 p..

у масових і приватних візуальних матеріалах¹. Інтеграція соціопросторового підходу з аналізом листівок Полтави кінця XIX – початку XX століття дає змогу реконструювати фізичну організацію міста, зрозуміти, які його елементи вважалися «візитівками», як соціальні та культурні фактори впливали на відображення міського простору і яким чином формувалися колективні уявлення про Полтаву.

В Європі імагологія розвивалася в рамках порівняльного та історичного літературознавства, зосереджуючи увагу на образах іноземців і «чужої культури» у текстах національних літератур. Французька школа «Анналів» (М. Блок, Л. Февр) підкреслювала важливість розгляду культури іншого народу у контексті соціально-історичних процесів. Ж. Ле Гофф² запропонував класифікацію культурних структур середньовіччя та підкреслив, що стереотипи сприйняття локальних спільнот мають суб'єктивний характер і не завжди усвідомлюються самими членами цих спільнот. Дискусія щодо наукової автономності імагології виникла завдяки роботам Р. Уеллека³, який ставив під сумнів можливість розвитку окремої дисципліни й відстоював більш інтеграційний підхід до вивчення культурних образів.

В українській історіографії візуальні студії почали формуватися пізніше, але поступово здобувають вагу. О. Рабенчук⁴ підкреслює значення візуалізації як способу реконструкції «місць пам'яті» у дусі концепції П. Нора. О. Коляструк⁵ наголошує на потребі розробки спеціальної методології для роботи з фотодокументами, які фіксують не лише простір, але й емоційний досвід епохи. О. Ковалевська⁶ систематизувала сучасні напрями візуальних студій (історія, антропологія, географія) та довела, що образ завжди залежить від

¹ Lynch K. The Image of the City. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. 196 p.

² Le Goff J. Les intellectuels au Moyen Âge. Paris: Seuil, 1985. 260 p.

³ Wellek R., Warren A. Theory of Literature. New York: Harcourt, Brace, 1949. 424 p.

⁴ Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень / О. Рабенчук // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. 2012. № 17. С. 29-39.

⁵ Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела з історії повсякденності. // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика, 2008. № 14. С. 259-264.

⁶ Ковалевська О. Візуальні студії в системі сучасного соціогуманітарного знання. // Історіографічні дослідження в Україні, 2016. Вип. 26. С. 208 – 237.

контексту його виникнення. У роботі «У пошуках обличчя міста: практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу»¹ зокрема аналізується, як міські образи створюються через візуальні практики, відображаючи культурні та соціальні зміни у містах.

В Україні розвиток імагології отримав власну специфіку. С. І. Посохов у працях ««Свої», «чужі», «інші»: проблеми та перспективи імагології»² та «Проблеми теорії та практики історичної імагології: український вимір»³ розглядає, як національні спільноти конструюють уявлення про «своїх» і «чужих», та досліджує роль культурної пам'яті у формуванні історичних наративів. Особливо цікавими є теоретичні розробки С. Посохова, котрі дозволяють поєднувати аналіз візуальних і письмових джерел у рамках комплексного підходу до дослідження міського простору, адже листівки, каталоги, адрес-календарі та мапи утворюють цілісну систему, у якій просторові, соціальні та символічні елементи взаємодіють між собою. Посохов підкреслює, що така інтеграція різних типів джерел дозволяє досліднику не обмежуватися лише реконструкцією фізичного ландшафту міста, а й осмислювати способи його культурної інтерпретації, соціальної регламентації простору та формування локальної ідентичності. Завдяки комплексності підходу стає можливим виявлення стереотипів, що формувалися у свідомості мешканців та зовнішніх спостерігачів, а також простеження трансформацій уявлень про «центр» і «периферію», престижні об'єкти, репрезентативні площі та знакові міські елементи. Застосування імагологічної концепції у дослідженні українських візуальних джерел, зокрема поштівки кінця XIX – початку XX ст., дозволяє розкрити культурні смисли, закладені у композиційних та сюжетних рішеннях, а також простежити, як локальні та регіональні наративи впливали на формування колективної пам'яті про місто.

¹ У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу / заг. ред. В. Кравченка та С. Посохова. Харків: Видавництво Точка, 2021. 564 с.

² Посохов С. І. «Свої», «чужі», «інші»: проблеми та перспективи імагології // Харківський історіографічний збірник. 2016. Вип. 15. С. 28–41.

³ Посохов С. Проблеми теорії та практики історичної імагології: український вимір // Ideology and Politics Journal. 2020. № 2(16). С. 7–29.

С. Котова у статті «Образ чужого» і «образ ворога»: імагологія в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях»¹ розглядає сучасні підходи до дослідження образів «іншого» та «ворога» в гуманітарних науках, наголошуючи на значенні міждисциплінарного аналізу для розуміння культурних стереотипів.

Таким чином, враховуючи специфіку об'єкта та предмета дослідження встановити окремі періоди розвитку історіографії досить складно. З одного боку видається, що конкретних або близько дотичних праць немає, з іншого боку, праць, які формують історіографічну лакуну цього дослідження безліч і вони концентруються навколо різних галузей гуманітаристики, таких як візуальна історія, нова культурна історія, праці з історичної імагології тощо. Враховуючи перші здобутки спеціальних публікацій з конструювання образів сучасними українськими вченими можна констатувати, що ця розвідка може претендувати на логічне продовження започаткованої тенденції представників сучасної української історіографії.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельна база роботи представлена репрезентативним джерельним комплексом, що містить різні типи та види джерел. Зокрема, по-перше, усі використані джерела можна поділити на візуальні та писемні. До візуальних або зображальних слід віднести власне комплекс листівок, фотографій, мап, планів-схем міста тощо. До писемних джерел перш за все слід віднести синтетичне джерело, що має історико-статистичний характер і одночасно поєднує риси й статистичних матеріалів і періодичного друку – це адрес-календарі міста Полтави. Вони видавалися з певною періодичністю, мали інформативний лаконічний статистичний характер.

Основу джерельної бази й найбільше значення мають поштові листівки

¹ Котова С. «Образ чужого» і «образ ворога»: імагологія в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2015. Вип. 4. С. 20–24.

з видами міста Полтави другої половини XIX – початку XX ст. Листівки, котрі були проаналізовані, зберігаються в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, а також знаходяться в особистій колекції дослідника Євгена Аничина – автора трьох каталогів з зображенням поштівки з видами Полтави. До джерельної бази входять матеріали з «Ілюстрованого каталогу поштових карток з видами міста та околиць «Привіт з Полтави»» Євгенія Аничина^{1 2} та «Обличчя міста на поштових листівках «Привіт з Полтави»»³ у співавторстві з Артуром Арояном. Перші два каталоги містять 408 листівок, поділених на 26 серій, а третій каталог налічує 244 листівки у 25 серіях.

Для систематизації матеріалів було створено базу даних поштових листівок, яка охоплює різні типи сюжетів і дозволяє простежити закономірності у формуванні міського образу Полтави. Перша частина бази даних створена на основі приватної колекції Євгена Аничина, розміщеної в серії каталогів «Привіт із Полтави». Друга частина ґрунтується на листівках, що збережені в фонді Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Загальний обсяг становить 515 листівок. В базу даних не увійшли листівки, що зображує передмістя Полтави або інтер'єр будівель, наприклад, внутрішній вигляд Полтавського губернського земства або міського театру. Оскільки робота зосереджується саме на вивченні образів Полтави, що формуються від уявлень про міський простір.

Листівки належать до виду зображальних документів. Вони передають інформацію через картинки або фотографії й показують об'єкти у зменшеному або збільшеному вигляді. Листівка – це невелике друковане видання, де одна сторона містить малюнок, репродукцію або фотографію, а інша – місце для тексту чи листа. Стандартні розміри листівок – 105×148 мм, 90×140 мм та їх

¹ Аничин Є. М. Привіт із Полтави: ілюстр. каталог поштових карток з видами міста та околиць. Ч. 1: Фототипія Шерер, Набгольц і Ко. Полтава: АСМІ, 2018. 139 с.

² Аничин Є. М. Привіт із Полтави: ілюстр. каталог поштових карток з видами міста та околиць. Ч. 2: Видання до 1904 року. Полтава: АСМІ, 2019. 179 с.

³ Аничин Є. М., Ароян А. С. Привіт із Полтави. Обличчя міста на поштових листівках 1904–1917 років. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 196 с.

похідні. У дослідженні образів міста особливу увагу приділяють інформаційно-зображальним листівкам. Вони є важливими джерелами для вивчення урбаністичного ландшафту, архітектури та культурних особливостей міста.

Хоча перші поштові картки без ілюстрацій у Російській імперії існували з 1870-х років, саме кінець XIX століття ознаменував становлення повноцінної «листівкової індустрії». Листівки набували форми репродукції фотографій, виготовлялися як літографські гравюри та хромолітографія. Ілюстровані ж поштові листівки почали активно поширюватися у Російській імперії, а відтак і на території України у 1890-х роках. що було зумовлено модернізацією поштового зв'язку, збільшенням технічних можливостей.

Основу асортименту видових листівок становили переважно міські пейзажі. На таких листівках фіксували центральні вулиці, площі, адміністративні будівлі, культові споруди, навчальні заклади, готелі, залізничні станції та промислові об'єкти міст. Подібні зображення міського простору часто рясніють репрезентантами, що вказують на модернізацію міського життя, як то бруковані проспекти, нові мости, електричне освітлення, трамваї, громадські парки тощо. Поширеними були й тематичні серії, присвячені окремим пам'яткам, історичним подіям, локальним святкуванням¹. У провінційних містах особливо важливу роль відігравали фотостудії, які виготовляли листівки з локальними сюжетами. Подібні елементи свідчать про властивість листівок не тільки документувати міський простір, а й певною мірою конструювати міську ідентичність, пропонуючи стандартизований «візуальний канон» певного міста, що, безперечно, не оминуло і Полтаву. Відтак у контексті дослідження Полтави другої половини XIX – початку XX століття листівки становлять один із найінформативніших корпусів матеріалів, адже дозволяють реконструювати як локальні архітектурні домінанти, так і стратегії тогочасної візуальної комунікації.

¹ Давидова К. О. Розвиток привітальної листівки кінця XIX – початку XX століття в загальноєвропейському контексті // Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство». 2019. № 40. С. 219–227.

Поширення поштівки на українських землях у межах Російської імперії наприкінці XIX ст. позначило початок формування нового типу візуального документа, у якому поєдналися функції масової комунікації, репрезентації міського простору та фіксації повсякденних уявлень про місто. Поштівки цього періоду різняться тематикою, видавничим оформленням та призначенням. Серед них можна виокремити панорамні види міста, зображення адміністративних і культових будівель, освітніх установ, вулиць і проспектів, громадських локацій та меморіальних місць. Особливо цінними є такі, що й текстові написи – як друковані, так і рукописні. Полтавські поштівки кінця XIX – початку XX ст. походять із різних джерел: місцевих видавництв, друкарень губерньського центру, а також імперських фірм, які тиражували популярні регіональні сюжети.

Листівки, зібрані в рамках дослідження, можна розділити за кількома критеріями: тематичним, хронологічним та видавничим. Тематична класифікація дозволяє виділити панорами міста, зображення окремих вулиць, площ, архітектурних ансамблів, культових споруд, пам'ятників і навчальних закладів. Хронологічний підхід дає змогу простежити зміну урбаністичного ландшафту та популярних сюжетів у часі, що дозволяє виявити тенденції у формуванні візуального образу міста. Видавнича класифікація враховує авторство, місце та технічні особливості виготовлення листівок, що допомагає зрозуміти локальні та регіональні мережі поширення зображень. Особливу цінність становлять приватні та музейні колекції, які доповнюють офіційні каталоги й дозволяють виявити менш тиражовані, але значущі для культурної історії міста сюжети. Важливо відзначити, що навіть у межах однієї серії листівок окремі елементи міського пейзажу могли змінюватися або підкреслюватися по-різному, що свідчить про свідоме конструювання образу міста видавцями та фотографами.

Поштівки виступають носіями як документальної інформації, так і символічних значень, відображаючи процес формування локальної

ідентичності та уявлень про «престижні», «історично значущі» або «типові» міські простори. Саме тому робота з ними потребує комплексного аналізу: поєднання описового, типологічного, іконографічного та контекстуального підходів. Крім архітектурних і пейзажних мотивів, листівки Полтави часто демонструють особливості композиційної побудови та вибір акцентів, які відображають уявлення сучасників про «візитівкові» місця міста. Типова поштівка концентрується на центральних площах, визначних будівлях або пам'ятниках, надаючи їм центральне місце у кадрі. Поряд із цим значну роль відіграють декоративні елементи, рамки, кольорові підкреслення, які спрямовані на емоційне сприйняття міста.

Важливим доповненням до аналізу листівок є використання історичних мап кінця XIX – початку XX ст., які дозволяють реконструювати просторову організацію міста, визначити розташування вулиць, площ, парків та важливих інфраструктурних об'єктів. Мапи у поєднанні з листівками допомагають виявити, які ділянки міського простору отримували пріоритет у візуальному представленні та яким чином це корелює з реальною соціально-економічною значущістю об'єктів. Вони є важливими джерелами для реконструкції урбаністичного ландшафту та аналізу змін міського простору протягом часу. Мапи допомагають встановити, які об'єкти та райони вважалися важливими, та як ці уявлення відображалися у візуальних джерелах, таких як листівки. план-схеми та топографічні карти міста, що фіксують розташування вулиць, громадських будівель, парків та об'єктів інфраструктури; адрес-календарі та фотографічні альбоми, які містять інформацію про авторів, підприємства та установи, пов'язані з видавництвом листівок. Комбінування цих джерел дозволяє формувати повну реконструкцію міського простору, виявляти тенденції урбаністичного розвитку, культурні й соціальні акценти, що були репрезентовані через візуальні матеріали.

В роботі використовувалися дві основні мапи: «План губерньського міста

Полтави»¹ з описом цього плану, складений на початку XX століття, а також мапа «План міста Полтави з околицями» середини XIX століття для позначення пам'ятників на полі Полтавської битви².

Також важливим джерелом для дослідження є адрес-календарі Полтавської губернії³. Вони містять відомості про фотографів, типографії, літографії, а також інші міські установи, підприємства та організації. Ці дані дозволяють ідентифікувати авторів та виробників листівок, оцінити їхню роль у формуванні образу міста, а також зрозуміти, які місця та об'єкти міста були найбільш популярними для репрезентації. Адрес-календарі допомагають поєднати візуальні та письмові джерела, створюючи повну картину культурного та соціального та економічного контексту міста, що надає глибокий та об'єктивний аналіз його історичної репрезентації.

Як зазначалося раніше, в дослідження спирається на поєднання візуальних і письмових джерел, котрі є невіддільними аспектами комплексного підходу до вивчення історії міського простору. Візуальні джерела, зокрема поштівки, фотографії та ілюстровані видання, надають інформацію про архітектурний ландшафт, композиційні рішення та символічні акценти міста, водночас відображаючи культурні й естетичні уявлення їхніх авторів та суспільства загалом. Письмові матеріали, такі як адрес-календарі, каталоги видавництв, мапи та архівні документи, дозволяють конкретизувати хронологію, встановлювати авторство, визначати географічну прив'язку об'єктів і підтверджувати або уточнювати дані, зафіксовані у візуальних джерелах. У випадку Полтави кінця XIX – початку XX століття таке поєднання надає змогу простежити, як формувався стереотипний образ

¹ План губерньського міста Полтава. XX століття. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskije-ocherki/ulitsy-i-istoricheskije-rajony/ukazatel-ulits> (дата звернення 02.11.2025)

² Карта Полтави 1857р. Військовий архів Швеції, м. Стокгольм. URL: <http://www.battle.poltava.ua/ukrainian/maps.htm> (дата звернення 02.11.2025)

³ Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год / Составил Д. А. Иваненко, Секретарь Полтавского Губернского Статистического Комитета. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1900. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskije-ocherki/315-biblioteka-rus/12579-adres-kalendar-i-spravohnaya-knizhka-poltavskoj-gubernii-na-1900-god> (дата звернення: 02.11.2025).

міста, які об'єкти та простори вважалися «візитівкою» міста, і як ці уявлення транслиювалися серед місцевого населення та відвідувачів. Наприклад, дані з адрес-календарів дозволяють ідентифікувати фотографів та видавців листівок, оцінити їхній внесок у формування міського образу та встановити, які місця мали найбільшу популярність для зображення. Аналіз мап і планів міста допомагає реконструювати просторову організацію Полтави та визначити відповідність реального міського ландшафту його репрезентації у листівках.

Таким чином, джерельна база дипломної роботи є повною та різноманітною, сформований комплекс листівок дає максимально можливе натеper уявлення про кількість подібної продукції, що дійшла до нашого часу і міститься або в маловідомих і обмежено опублікованих каталогах-альбомах, або у музейних фондах без доступу до широкого загалу. Цей комплекс листівок корелюють і доповнюють матеріали адрес-календарів та мап. Через специфіку дослідницької мети, об'єкту та предмету дослідження традиційні писемні джерела, такі як актові матеріали та законодавчі акти, діловодна документація на даному етапі не мають інформативної цінності. Натомість додаткова важлива інформація могла б міститися в джерелах особового походження, щоденниках чи епістоляріях самих творців листівок, проте натеper такого типу джерел на жаль не було знайдено в архівних та музейних фондах в Полтаві. Проте, наявний у доступі комплекс джерел, сформований у створену базу даних дозволяє повною мірою виконати сформульовану дослідницьку мету і завдання дипломної роботи.

1.3. Методологія і методи дослідження

Методологія дослідження спирається на сукупність підходів та способів семіотики, візуальної історії, історичної імагології, «нової культурної історії». Дослідження візуальних образів міського простору на перетині кількох галузей та підходів, а саме: історична, культурологічна, соціологічна, антропологічна та семіотична оптики аналізу. У сучасній гуманітаристиці

сформований окремий напрям – visual studies, в рамках якого розглядають зображення в якості самостійного типу джерел зі своїми правилами інтерпретації. У рамках даного підходу візуальна репрезентація міста аналізується і як фіксація матеріального ландшафту, і як елемент символічного конструювання простору, у якому втілюються уявлення про локальну ідентичність, модернізацію, соціальні трансформації та культурні ієрархії. На відміну від традиційного мистецтвознавства, яке зосереджувалося переважно на високих художніх формах, visual studies принципово розширюють коло аналізованих візуальних об'єктів, включаючи фотографію, рекламу, масові медіа, наукові візуалізації, архітектурні репрезентації, цифрові зображення та повсякденні візуальні практики. Детально розвиток методологічних підходів та теоретичної думки щодо роздумів над об'єктом досліджень було представлено у підрозділі присвяченій історіографічній базі також.

Методи дослідження в роботі використані відповідно до описаної сукупності міждисциплінарних підходів. В процесі дослідження були використані загально наукові методи аналізу, синтезу, дедукції та індукції, описовий метод під час пошуку порівняння та первісної класифікації масиву візуальних листівок до єдиної цифрової бази даних. Також в роботі було застосовано спеціально-історичні методи: історико-порівняльний, історико-гносеологічний, історико-статистичний. Під час використання бази даних листівок було використано **контент-аналіз**, який допоміг виокремити найбільш поширені мотиви та сюжети у візуальних матеріалах, а також простежити їхню повторюваність. Метод статистичного та кластерного аналізу, що дозволив вирахувати найбільш часто повторювані патерни серед візуальних композицій на листівках, для того, щоб на основі цього сформулювати домінантні наративи, які репрезентували ті чи інші групи листівок, згідно зі встановлених характерних композиційних рис та особливостей, частоту появи окремих образів (наприклад, архітектурних пам'яток, вулиць, культових споруд) та визначити їхню роль у формуванні

візуальної ієрархії міста. Важливість бази даних як методологічного інструменту полягає також у тому, що вона забезпечує інтеграцію кількісних і якісних методів дослідження. Кількісний аналіз, який фіксує частотність та розподіл образів, безпосередньо спирається на упорядковані дані бази, тоді як контент-аналіз та імагологічна інтерпретація можуть здійснюватися на основі детально каталогізованих джерел.

Контент-аналіз та кількісний аналіз виступають ключовими методами у систематичному вивченні візуальних джерел, оскільки вони забезпечують об'єктивізацію та структурування інформації, що міститься у великому масиві матеріалів, дозволяючи досліднику переходити від спонтанного сприйняття до аналітичного осмислення. Тож для успішного виконання поставлених задач та цілей, використовуємо цей метод також. Контент-аналіз, що має свої корені в соціології та комунікаційних дослідженнях, передбачає кодування, класифікацію та категоризацію образів за тематичними, композиційними та символічними ознаками. У випадку поштових листівок Полтави кінця XIX – початку XX століття це дозволяє виділити основні мотиви й сюжети, простежити закономірності у повторюваності зображуваних об'єктів, визначити, які архітектурні пам'ятки, площі, парки чи інші елементи міського простору відігравали роль ключових символів міста. Сааме через систематизацію цих даних можна відтворити структуровану картину того, як формувався уявний образ Полтави. Кількісний аналіз, що тісно взаємодіє з контент-аналізом, дозволяє визначати частотність появи окремих об'єктів, композиційних елементів та символів, формуючи числову основу для порівнянь, ідентифікації тенденцій та оцінки значущості окремих елементів у візуальній ієрархії міста.

Особлива цінність застосування цих методів у дослідженні поштівки Полтави полягає у тому, що вони дозволяють поєднати якісний та кількісний підхід. Кількісний аналіз створює об'єктивну структуру даних, тоді як контент-аналіз дозволяє інтерпретувати їх у контексті соціальних, культурних

і політичних умов того часу. У комплексі з іконографічним, іконологічним та імагологічним аналізом ці методи забезпечують повне осмислення як матеріального, так і символічного виміру візуальних джерел. Завдяки цьому можна простежити, які елементи міського простору визначали «обличчя» Полтави, як вони змінювалися у часі, та які культурні та ідеологічні сенси несли. База даних у дослідженні візуальних джерел виступає ключовим інструментом для систематизації та організації великого масиву матеріалів. Вона дозволяє упорядкувати інформацію про листівки, фотографії, мапи та інші документи за різними категоріями: тематикою, типом зображення, хронологією, автором чи видавцем, географічною прив'язкою, а також за композиційними та символічними ознаками.

У запропонованій роботі використано кілька методологічних підходів, що покликані всебічно та повно розкрити запропоновану тему. Перш за все слід наголосити на комплексності методологічного підходу, що у дослідженні візуальних репрезентацій міського простору ґрунтується на інтеграції кількох наукових дисциплін та аналітичних стратегій. Такий підхід дозволяє всебічно охопити досліджуваний феномен, а сема репрезентативні мотиви в поштових листівках, що зображають Полтаву та Полтавщину. Застосування семіотичного підходу та візуального повороту до історичних візуальних джерел, зокрема до поштівки та фотографій міського середовища, відкриває можливості для виявлення топографічної інформації й структур домінантних дискурсів, через які вибудовується уявлення про міську організацію простору.

У основі комплексного методологічного підходу лежить розуміння того, що візуальні джерела не можна розглядати ізольовано від соціокультурного, історичного, політичного та просторового контексту, у якому вони створювалися. Для листівок, що репрезентують Полтаву кінця XIX – початку XX століття, такий підхід має особливе значення: ці зображення одночасно виконують функцію документальних свідчень, засобів комунікації та елементів культурного конструювання міського образу. Комплексність методу

полягає у поєднанні історичного аналізу, який дозволяє відтворити соціальні та політичні обставини, що впливали на формування міського пейзажу, культурологічних підходів, які дають змогу оцінити символічну і смислову насиченість образів, і дозволяють дослідити композиційні, кольорові та топографічні характеристики листівок. Застосування комплексного методологічного підходу також сприяє аналізу динаміки формування образу міста в часі. Він допомагає прослідкувати, які мотиви та сюжети повторювалися, а які змінювалися під впливом культурних, політичних або технічних чинників. У випадку Полтави кінця XIX – початку XX століття, такий підхід дозволяє реконструювати «візуальну ієрархію» міського простору, визначити ключові архітектурні, культурні та соціальні маркери, зрозуміти, як вони трансливалися серед місцевого населення та ширшої публіки через поштові листівки. У підсумку комплексний методологічний підхід забезпечує багатовимірний аналіз джерел, поєднуючи їхню історико-документальну цінність із культурною та комунікативною функцією.

У рамках дослідження звертаємося важливе місце посідає іконографічний та іконологічний методи. Застосування іконографії та іконології до листівок Полтави кінця XIX – початку XX століття дає змогу поєднати точну документальну інформацію про архітектурні та просторові елементи міста з інтерпретацією символічного значення цих об'єктів у свідомості сучасників. Завдяки цьому підходу можна визначити, які місця та будівлі виступали маркерами культурної ідентичності, як формувався уявний образ міста, а також простежити зв'язок між локальними традиціями, імперським контекстом і популярними візуальними стереотипами. В результаті іконографічний та іконологічний аналіз листівок відкриває багатопланову структуру візуальної пам'яті міста та дозволяє оцінити роль візуальних джерел у формуванні суспільного сприйняття Полтави.

Таке дослідження візуальних джерел дозволяють глибше зрозуміти, яким чином художні та документальні зображення формують уявлення про

міський простір, адже іконографія, як описовий метод, передбачає систематичне фіксування зовнішніх ознак зображуваних об'єктів, їхніх композиційних зв'язків, пропорцій, просторового розташування та відтворення деталей архітектури, ландшафту чи людської діяльності. Вона дозволяє створити «фотографічну» базу даних, яка фіксує, що саме та в якій формі було зафіксовано на листівках, які композиційні акценти обирали автори та як ці акценти взаємодіяли у загальній структурі зображення. Іконологічний підхід, розроблений Ервіном Панофським та його послідовниками, виходить за межі суто описового аналізу та спрямований на інтерпретацію глибинних смислів і культурних кодів, закладених у візуальному матеріалі¹.

Панофський запропонував трирівневу систему аналізу, що включає первинний, умовний і внутрішній рівні. Первинний рівень передбачає фіксацію зображуваних форм, умовний – виявлення символічних та алегоричних значень, а внутрішній – осмислення культурного та історичного контексту, у якому створено зображення. Цей метод особливо ефективний у дослідженні листівок, оскільки дозволяє бачити в них не лише відображення реального міського середовища, а й конструйовану інтерпретацію міського простору, пов'язану з соціальними, політичними та культурними очікуваннями того часу.

Саме тому іконологічний підхід виявляється особливо продуктивним для аналізу поштівок як історичного джерела. Попри те, що листівки довгий час сприймалися як побутові предмети, вони містять комплекс знаків, що формують уявлення про міський простір та його символічну ієрархію. На них відображено не лише реальні об'єкти, а й усталені репрезентаційні схеми – вибір ракурсів, повторюваність мотивів, композиційні домінанти, які транслюють певну модель міського образу. Іконологічний аналіз дозволяє побачити у цих зображеннях не лише фактографічний матеріал, але й

¹ Panofsky E. *Studies in Iconology*. New York, Harper & Row: Oxford University Press, 1939. 420 p.

культурні інтенції епохи, а також виявити, які просторові елементи вважалися значущими для міської ідентичності.

Завдяки цьому підходу поштівки Полтави кінця XIX – початку XX ст. можуть бути розглянуті як цілісна система візуальних смислів, що репрезентує уявлення про місто в контексті політики чи модернізаційних змін. Іконологічний метод дозволяє вийти за межі описового аналізу й реконструювати символічну структуру міського образу, що робить його одним із ключових інструментів для даного дослідження. У контексті дослідження листівок Полтави кінця XIX – початку XX століття звертаємося і до імагологічного підходу, котрий дозволяє розглядати міські образи як конструкції, що відображають архітектурну реальність, соціальні очікування, культурні цінності та уявлення про місто. Листівки постають як носії смислів, у яких поєднуються локальні традиції, імперські маркери та ідеї модерності.

Імагологічний підхід у дослідженні візуальних репрезентацій виник у контексті порівняльного та історичного літературознавства. Основна увага цього підходу зосереджена на вивченні того, як одна культурна чи національна спільнота конструює образ іншої, а також на способах передачі і сприйняття цих образів у соціальному та культурному контексті. Імагологія підкреслює, що образи «іншого» формуються не лише через текстові чи художні джерела, а й через комплекс соціальних практик, комунікаційних процесів і медіа, що створюють певні стереотипи й культурні моделі. Ключовим аспектом імагологічного аналізу є також розуміння того, що образ міста є динамічним і багатовимірним, він змінюється під впливом політичних, соціальних і культурних трансформацій. Застосування імагологічного підходу до листівок дозволяє реконструювати архітектурний і урбаністичний ландшафт Полтави, розкрити символічну і смислову структуру міських зображень, виявити домінантні стереотипи та візуальні наративи, що формувалися у кінці XIX – на початку XX століття.

Таким чином проаналізована історіографічна та джерельна база, описана

методологія та перераховані методологічні підходи й методи дають змогу повною мірою виконати сформульовану дослідницьку мету і завдання роботи.

Розділ 2.

Російські імперські образи Полтави

Під поняттям «російські імперські образи», що винесене у заголовок розділу розуміється сукупність складників зображуваних у групі листівок, що демонстрували приналежність міста до Російської імперії, російської імперської армії, подій Полтавської битви 1709 р., величних урядових будівель і просторів, що демонстрували владу через архітектуру імперії тощо. Це формулювання є сконструйованим на основі результатів контент-аналізу бази даних листівок. Листівки цієї групи апелювали до приналежності міста до імперії, демонстрували провладний лояльний дискурс.

Російські імперські образи, що відображені на поштових листівках ХІХ–ХХ століття, формували специфічний візуальний наратив міста, що підкреслював його роль у політичній та ідеологічній історії Російської імперії. Центральне місце в цьому наративі займала тема Полтавської битви – ключової події імперської пам'яті, яку активно репрезентували через зображення пам'ятників та пам'ятних місць в Полтаві та на полі Полтавської битви. Імперські сюжети на листівках були спрямовані на інтеграцію міста в ширший російський історичний контекст. Через повторювані зображення імперських пам'яток формувалося уявлення про Полтаву як про символ російської військової слави, що мало на меті витіснити місцеві українські наративи. Дослідження цих листівок дозволяє простежити, як візуальна культура імперського часу використовувалася для конструювання політично зумовленої пам'яті та яким чином вона впливала на сприйняття міського простору.

Першим впізнаваним об'єктом на листівках є Монумент Слави. На листівках з приватної колекції Євгена Аничина, що представлена в серії «Привіт із Полтави» з 404 листівок – 21 присвячена тріумфальній колоні на честь перемоги над шведським військом в Північній війні. Монумент Слави –

одна з центральних імперських пам'яток, пов'язаних із культивуванням пам'яті про Полтавську битву. Його спорудження розпочалося в 1805 році за ініціативи генерал-губернатора О. Куракіна та за підтримки імператора Олександра І. Проєкт колони виконав архітектор Жан Тома де Томон, а завершено будівництво було у 1811 році¹. Чотири листівки з колекції – це підбірки фотографій (листівки-колажі), серед яких світлина Монумента Слави. Дві листівки окрім Монумента Слави містять зображення пам'ятника на місці відпочинку Петра І та Шведської могили. Інша підбірка поєднує зображення Монумента Слави, Шведської могили, залізничного вокзалу та Олександрівської вулиці. Остання підбірка це відтворення Монумента Слави та пам'ятника на місці відпочинку Петра І. На 16 листівках Монумент Слави розташований в центрі композиції, позаду – лише окремі частини Корпусного саду (іноді зустрічається назва «Петровський сад»). Також на одній з листівок Монумент знаходиться на другому плані, попереду – пішохідна вулиця та люди.

На відміну від більшості об'єктів, що віднесені до групи російських імперських образів, Монумент Слави не має «єдиної» назви, тому написи на листівках з його зображенням можуть сильно відрізнятися. У колекції Євгена Аничина зафіксовано понад десяток варіантів написів. Аналогічна варіативність простежується і в музейній колекції. Таке різноманіття і неузгодженість назв може свідчити про відсутність усталеної офіційної термінології або навмисне зміщення акцентів. Частина назв підкреслює постать Петра І, частина – саму битву, інші – перемогу над шведами. Це дозволяло варіювати сенси залежно від потреб видавця.

В колекції Євгена Аничина листівки мають такі написи: Пам'ятник Петра І (4 листівки); Пам'ятник (слави) Петра І (1 листівка); Сучасний вигляд пам'ятника Слави (1 листівка); Пам'ятник («слави») Петра І (1 листівка); Пам'ятник «Слави» (1 листівка); Петровський сад і пам'ятник (1 листівка);

¹ Бучневич В. Е. Записки о Полтаве и ее памятниках. 2-е изд. Исправл. и дополн. Полтава: 1902. 449 с.

Пам'ятник Полтавській битві (1 листівка); Пам'ятник Петру I (6 листівок); Пам'ятник Петру Великому (1 листівка); Пам'ятник Полтавської перемоги над шведами (1 листівка); Пам'ятник Петру I в пам'ять Шведської битви (2 листівки), Пам'ятник Петру I в м. Полтаві. Серед листівок з колекції, що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського Монумент Слави також є помітним об'єктом. Зі 111 листівок на 11 розміщена тріумфальна колона. Серед написів зустрічаються наступні формулювання: Пам'ятник Петру I в пам'ять Шведської битви (2 листівки); Пам'ятник («слави») Петра I (3 листівки); Сучасний вигляд пам'ятника Слави (3 листівки); Пам'ятник «Слави» (1 листівка); Пам'ятник Полтавської перемоги над шведами (1 листівка), а також Пам'ятник Полтавської перемоги, споруджений в століття Полтавської битви, на місці зустрічі комендантом Полтави полковником Келіним імператора Петра I (1 листівка). У каталозі «Привіт із Полтави» тріумфальна колона присутня на 21 листівці, що становить приблизно 5,2% загального масиву. У музейній колекції Монумент зображений на 11 листівках, тобто близько 9,8%. Сумарно в обох колекціях міститься 32 зображення Монумента, що становить приблизно 6,2% від усіх листівок у дослідженні [додаток А].

Серед об'єктів, що зміцнюють імперські образи Полтави виділяємо також пам'ятник коменданту фортеці Олексію Келіну – одному з ключових персонажів російського наративу про Полтавську битву. Наприкінці 1708 року Петро I призначив комендантом Полтавської фортеці полковника Олексія Келіна. Саме під його керівництвом гарнізон міста витримав тримісячну облогу шведської армії. У 1909 році, до 200-річчя цих подій, на місці Мазурівського бастіону колишньої Полтавської фортеці було відкрито пам'ятник коменданту Олексію Келіну та оборонцям Полтави. Монумент було сконструйовано і реалізовано у формі гранітного обеліска з бронзовими фігурами та символами імперської слави – левом, двоголовим орлом та дошкою з текстом, що підкреслювали героїчний наратив оборони Полтави:

«Доблесному коменданту Полтави полковнику Келіну і славним захисникам міста в 1709 році» Подальша історія пам'ятника відображає політичні трансформації ХХ століття: у 1918 році було демонтовано імперські символи, під час німецької окупації – викрадено бронзові елементи, а у повоєнний час пам'ятник зазнав масштабної реконструкції під керівництвом архітектора Л.С. Вайнгорта¹.

У колекції Євгена Аничина пам'ятник фігурує на 6 листівках. На 4 з них пам'ятник займає центральне місце в композиції, залишаючи на другому плані Полтавський міський сад та цегляний будинок, на двох інших на третьому плані також присутній Інститут шляхетних дівчат. Написи на листівках також різняться. Серед назв пам'ятника на листівках зустрічаємо такі: Пам'ятник Келіну та оборонцям м. Полтави (1 листівка); Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну (2 листівки); Пам'ятник коменданту Келіну (1 листівка); Інститут і Коленський проспект – надруковано з помилкою (1 листівка), Пам'ятник коменданту Колену – надруковано з помилкою (1 листівка).

Помилки на поштівках зустрічають рідко, проте не є винятком. Так, на листівках 1913-1917 років Контрагентства А. С. Суворіна та Ко зроблено кілька помилок: Інститут і Коленський проспект (правильно – Келінський проспект), Кірка і Кобеляцька вулиця (правильно – кірха), пам'ятник коменданту Колену (правильно – Келіну).

Зустрічається також неправильне найменування архітектурних споруд на листівках 1902-1917 років видання фототипії Шерер, Набгольц і Ко. Так, на поштівці з написом «Хрестовоздвиженський монастир» зображено Преображенську церкву, а на іншій – Спаська церква підписана як «Успенська церква».

Видавці працювали в Москві, отже, не знаходилися в місті, яке

¹ Трегубов Валерій Олександрович. Концепція формування національного заповідника «Поле полтавської битви». Полтава. 2002–2007. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/fotoalbom-starykh-fotografij?id=11713> (дата звернення: 02.11.2025).

зображували. Також видавці отримували готові знімки від фотографів, а над написами працювали редактори, що не знали місцевої топоніміки. Звідси могли з'являтися помилки.

Поштівки, котрі аналізують в дослідженні, можна поділити на три групи – видані в Полтаві місцевими видавцями, видані в центрах Російської імперії або за кордоном. Так, наприклад, в Москві працювали Контрагентство А. С. Суворіна і Ко (50 листівок), видання фототипії К.А. Фішера (3 листівки), видання фототипії Шерер, Набгольц і Ко (59 листівок) та видавець В. Р. Апухтін (4 листівки). В Петербурзі виданням поштівок займалася громада Святої Євгенії (7 листівок) та видання фототипії А.Ф. Дреслера (1 листівка). Загалом – 124 листівки.

У Полтаві знаходилося видавництво паперового магазину І.А. Дохмана (94 листівок), торгового дому Фрішберга (36 листівок) та паперового магазину Лоповок і Кайдановський (44 листівки) та видання Г.І. Маркевича (8 листівок). Разом 182 листівки.

Також в базі даних наявні 7 листівок від видання Германа Роя в Дрездені, 4 листівки від видавництва «Rig. Tageblatt» в Ризі та 2 листівки видавництва «Одеса» в Одесі. Від видавництва листівок Маркова в Києві до бази даних потрапило 2 поштівки. На інших листівках ім'я видавця невідоме. Отже, 15 листівок з інших міст[додаток А].

Отже, хоча кількісно в базі дуже добре представлені полтавські видавництва, майже рівноцінним фактором у формуванні образу міста були видавництва імперського центру – московські й петербурзькі. Вони виготовляли ті листівки, які потрапляли у широкий загальноімперський обіг, розходилися по різних губерніях, поширювалися за кордон.

Насправді сюжетно листівки імперські та листівки полтавські не надто різнилися між собою, адже візуальний образ міста формували ті самі місцеві фотографи – наприклад, один із найвідоміших полтавських фотографів Йосип Хмелевський. Тому бачення Полтави залишалося спільним і для самої

Полтави, і для імперської столиці: обидві сторони репродукували однаковий набір «пізнаваних» міських видів, які вже усталилися в уявленні про те, якою має виглядати Полтава для зовнішнього погляду.

У музейній колекції збереглися 2 листівки із зображенням пам'ятника коменданту Олексію Келіну з повторюваним написом «Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну». Пам'ятник на обох листівках міститься на першому плані. У приватній колекції Євгена Аничина пам'ятник Келіну відображений на 6 листівках, що становить приблизно 1,5% від загальної кількості матеріалу в каталозі «Привіт із Полтави». У музейній колекції пам'ятник фіксується на 2 листівках, тобто близько 1,8%. Сумарно дві колекції містять 8 листівок із зображенням пам'ятника Келіну – 1,6% усіх листівок у дослідженні. У більшості випадках підкреслювалася особа коменданта («полковник», «комендант»), лише на одній листівці напис наголошував на обороні міста («оборонцям Полтави»).

Одним з найбільш поширених пам'ятників на листівках Полтави є пам'ятник на місці відпочинку Петра І. Його історія розпочинається одразу після подій Полтавської битви: вже наступного дня після перемоги Петро І відвідав для відпочинку після битви будинок полтавського козака Магденка. Тоді на тому місці у 1817 році за наказом генерал-губернатора Рєпніна з'явився перший пам'ятник, споруджений до прибуття Олександра І. У середині XIX століття, до 140-ї річниці битви, обеліск був замінений на новий монумент за проєктом архітектора Олександра Брюллова. Виготовлений в петербурзькій майстерні Юганна Гамбургера, пам'ятник набув виразно пропагандистського вигляду. Триярусний п'єдестал із воєнними символами, двоголовим орлом, фасціями, лавровими гірляндами та написами, що прославляли Петра І. Металева огорожа у вигляді гармат завершувала композицію, перетворюючи монумент на візуальний мілітарний міф. Хоч пам'ятник був демонтований під час Другої світової війни, після визволення Полтави його відтворили на історичному місці, тим самим зберігши імперську

акцентуацію міського простору¹. Листівок, де з'являється зображення пам'ятника на місці відпочинку Петра І, в приватній колекції Євгена Аничина налічується 29. На поштівках зустрічається таке розміщення об'єкта:

1. На третьому плані позаду Спаської церкви (3 листівки);
2. На першому плані попереду житлового цегляного будинку (3 листівка);
3. На першому плані попереду дерев (1 листівка);
4. На підбірці фотографій разом з Монументом Слави та Шведською могилою (2 листівки);
5. На другому плані, коли попереду розміщені люди (8 листівок);
6. В другому плані поруч зі Спаською та Воскресенською церквою (10 листівок);
7. На підбірці фотографій з Олександрівською вулицею та будівлею Полтавського Дворянського зібрання (1 листівка);
8. На підбірці фотографій з Монументом Слави (1 листівка).

Листівки, на яких знаходиться зображення пам'ятника на місці відпочинку Петра І можуть мати наступні написи: Пам'ятник Петра І після перемоги над шведами (8 листівок); Спаська церква з пам'ятником Петра (1 листівка); Спаська церква, де молився Петро І (1 листівка); Вид пам'ятника імператору Петру І на місці його відпочинку (1 листівка); Пам'ятник Петру І зі Спаської та Воскресенською церквами (1 листівка); Пам'ятник Петру Великому на місці його відпочинку після битви (1 листівка); Церква Нерукотворного Спасу (1 листівка); Спаська вулиця (2 листівки), Тут відпочивав Петро І після перемоги (1 листівка); Пам'ятник на місці відпочинку Петра І після бою (3 листівки); Церква Воскресіння. Церква Спаська (2 листівки); Пам'ятник Петру Великому (1 листівка); Спаська церква біля пам'ятника відпочинку Петра І після перемоги (2 листівки); Пам'ятник перемоги Петра І та Спаська церква (1 листівка); Пам'ятник Петру І (1 листівка); Пам'ятник Петру І. Успенська

¹ Трегубов Валерій Олександрович. Концепція формування національного заповідника «Поле полтавської битви». Полтава. 2002–2007. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/fotoalbom-starykh-fotografij?id=11713> (дата звернення: 02.11.2025).

церква (надруковано з помилкою, малася на увазі Спаська церква) (1 листівка).

6 листівок з музейної колекції містять зображення пам'ятника на місці відпочинку Петра І – всюди він зображений на другому плані позаду людей. Назви на поштівках відрізняються: Пам'ятник на місці відпочинку Петра І після бою; Пам'ятник Петру І; Вигляд пам'ятника імператору Петру І на місці його відпочинку; Пам'ятник Петра І, де він відпочивав після перемоги над шведами; Пам'ятник імператору Петра І, біля Спаської церкви, на місці його відпочинку в 1709 р. У приватній колекції Євгена Аничина пам'ятник на місці відпочинку Петра І зафіксований на 29 листівках. Це становить приблизно 7% від загального масиву каталогу «Привіт із Полтави». У музейній колекції пам'ятник присутній на 6 листівках – близько 5,3% від фонду. Загалом у двох колекціях налічується 34 зображення цього об'єкта, що становить приблизно 6,6% усіх листівок у дослідженні [додаток А].

Однією з особливостей візуального представлення пам'ятника є його стабільний зв'язок із сакральним простором Полтави. Такий високий відсоток поєднання об'єкта з культовою архітектурою свідчить про свідоме формування сакралізованого образу Полтавської битви в імперській візуальній традиції. Пам'ятник Петру І, зображений поруч із найдавнішими храмами міста, інтегрувався у російські імперські образи та підкреслював офіційну версію російської перемоги над шведами як подію майже релігійного значення. Таке композиційне рішення посилювало легітимаційний імперський наратив: перемога Петра постає не лише як військове тріумфування, а як подія, благословенна й «закріплена» у християнському просторі Полтави.

Показово, що в колекціях наявно лише 3 листівки, де пам'ятник Петру І на місці його відпочинку розміщений на третьому плані позаду Спаської церкви. Натомість на 10 листівках пам'ятник стоїть поруч зі Спаською церквою та попереду Воскресенської церкви. Спаська церква – один з найдавніших храмів в Полтаві, перші згадки про нього датуються XVII століттям. Дерев'яний попередник Воскресенського храму також ще існував в часи козацтва, однак

був перебудований в XVIII столітті.

Така композиція підсилює типову імперську оптику, де нова влада стоїть «над» старою традицією. Отже, композиція підкреслює не лише архітектурні пріоритети, а й ідеологічну програму Російської імперії, що прагнула закріпити «новий порядок» як головний, а минуле – показати як щось другорядне, менш важливе, віддалене.

Частиною міфу про Петра I та Полтавську битву стала Спаська церква. Точний час заснування Спаської церкви невідомий, проте виникла церква як приділ дерев'яної Преображенської церкви, спорудженої наприкінці XVII ст., ймовірно після татарського набігу 1695 року. Первісна Преображенська церква згоріла у 1705 р., після чого була швидко відновлена завдяки ініціативі священника Іоанна Свитайла. У 1810–1811 рр. через ветхість головний храм розібрали, а весь інвентар перенесли до збереженого приділу – Спаської церкви, яка фактично стала окремим парафіяльним храмом. Саме у цьому храмовому комплексі, згідно з поширеним народним переказом, у червні 1709 р. мешканці осадженої Полтави склали присягу не здавати місто шведам. Таким чином поєднання цих двох об'єктів як одного цілого композиції апелювало до лояльності полтавців Петру I, а разом із цим співпривласнення імперської ідеї сили, сміливості, стійкості, приписування полтавців до перемоги над шведсько-козацькою армією.

Інший аспект історичної традиції пов'язує храм із перебуванням Петра I у Полтаві після перемоги 27 червня 1709 р. Перекази стверджують, що цар молився тут після огляду позицій та відвідання будинку Магденка, де він зупинявся на обід. Спаська церква зустрічається на листівках з каталогу «Привіт із Полтави» 18 разів. В 13 випадках вона розташована поряд з пам'ятником на місці відпочинку Петра I, натомість лише в 5 випадках – окремо. Також назви Спаська церква з пам'ятником Петра I, Спаська церква, де молився Петро I, Пам'ятник Петру I зі Спаської та Воскресенською церквами, Тут молився Петро I після перемоги, Спаська церква біля

пам'ятника відпочинку Петра I після перемоги, Пам'ятник перемоги Петра I та Спаська церква підкреслюють зв'язок цих двох об'єктів. Усі ці назви демонструють не лише наративний, а й семантичний зв'язок культової споруди, архітектурної візитівки місця і подій битви 1709 р., що інтерпретувалася як перелом у Північній війні та початок домінування імперії. У колекції музею Спаська церква зображена на одній світлині – окремо від пам'ятника на місці відпочинку Петра I [додаток А].

Така візуальна «зв'язаність» двох об'єктів створює стале наративне поєднання: церква стає сакральним підтвердженням імперського міфу про Петра I, а пам'ятник отримує додаткову важливість через близькість до «місця молитви» царя. На це натякають і численні варіанти підписів. Такі назви не лише дублюють, а й формують нову топографію пам'яті, у якій сакральний простір храму підпорядковується імперському наративу.

Окрім Спаської церкви існує низка сакральних споруд, котрі виконані в неоруському стилі та підсилюють російські образи в міському просторі Полтави. Однією з таких найвизначніших церков є Сампсоніївська церква, розташована на полі Полтавської битви. Вона становить один із центральних меморіальних об'єктів на полі Полтавської битви. Її спорудження стало можливим завдяки благодійному капіталу полтавського мецената Йосипа Судієнка, який заповів кошти саме на облаштування храму на Шведській могилі.

Йосип Судієнко неодноразово робив благодійні пожертви. Спершу він пообіцяв внести 40 тис. рублів на користь малоросійських училищ, якщо держава дозволить йому узаконити позашлюбного сина Михайла. Після позитивного рішення Державної ради Судієнко виконав обіцянку й надав училищам майже 45 тис. рублів.

Згодом на прохання генерал-губернатора Лобанова-Ростовського, з яким перебував в дружніх відносинах, Судієнко оплатив будівництво церкви й отримав особисту подяку від імператора Олександра I. Це надихнуло його на

новий дар – ще 50 тис. рублів на створення пам'ятника на Шведській могилі¹.

Йосип Судієнко походив зі малоросійського дворянського роду. Його прадід був полковим суддею Стародубського полку, а батько – отаманом і сотником Новгородської сотні. Тобто, за своїм корінням він належав до козацько-старшинської еліти, яка в XVIII ст. після занепаду Гетьманщини була інкорпорована в загальноімперське дворянство.

Під час перебування у Петербурзі Йосип Судієнко піднявся на високу щабель імперської чиновницької кар'єри завдяки близьким зв'язкам із родинами Завадовських та князем Олександром Безбородька. Саме під покровительством Безбородька він отримав найбільшу частину своїх багатств².

Імперська влада могла використовувати прагнення Йосипа Судієнка. Так, завдяки амбіціям вищих прошарків населення укріплювалася імперська ідеологія, а еліта отримувала натомість статус, привілеї й вирішення приватних справ. Для Йосипа Судієнка благодійність була формою політичної гри, підтримання лояльності та репутації – а також способом розв'язати свою сімейну проблему. Імперія могла надати йому бажане, але за умови благодійності в ті галузі, де найкраще проглядалися імперські наративи.

У 1847 р. було закладено фундамент храму, а у 1852–1856 рр. завершено будівництво власне Сампсоніївської церкви – кам'яної п'ятибанної споруди. У 1857 р. Сампсоніївський храм приписали до Хрестовоздвиженського монастиря, а відсотки з капіталу Судієнка регулярно спрямовували на його утримання та подальші добудови. Саме ці кошти забезпечили кілька реконструкцій храму, зокрема масштабні роботи початку XX ст.: добудову дзвіниці, встановлення мармурового іконостаса з оніксом та художнє

¹ Оніпко Т. В. Йосип Судієнко та Полтава / Т. В. Оніпко // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. 2013. № 9. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchul_2013_9_11 (дата звернення 02.11.2025)

² Чухно В. Осип Степанович Судієнко та його благодійні справи / В. Чухно // Сіверянський літопис. – 2009. № 4. С. 96–107.

оформлення інтер'єру під керівництвом Віктора Васнецова¹. Її зображено на 19 листівках в колекції Євгена Аничина. В 12 випадках споруда знаходиться на другому плані поруч зі Шведською могилою, також на 3 листівках церкву можна побачити поруч з музеєм історії Полтавської битви.

Є також унікальні варіанти розташування Сампсоніївської церкви:

1. На другому плані в центрі листівки позаду натовпу;
2. На першому плані перед музеєм історії Полтавської битви;
3. На першому плані розміщені ворота Сампсоніївської церкви попереду учительської семінарії;
4. На другому плані позаду пам'ятника на місці «п'ятого редуту»;
5. На другому плані зі Шведською могилою позаду старого хреста на братській могилі російських воїнів.

Серед листівок з колекції, що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського лише на двох зображено Сампсоніївську церкву – на другому плані позаду пам'ятника на місці «п'ятого редуту» та поруч зі шведською могилою та музеєм історії Полтавської битви. У приватній колекції Євгена Аничина Сампсоніївська церква зображена на 19 листівках, що становить приблизно 4,7% загального масиву приватної збірки. У переважній більшості випадків (12 листівок, 63,2%) споруда подана на другому плані поруч зі Шведською могилою – головним меморіальним акцентом поля Полтавської битви. У музейній колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського Сампсоніївська церква фігурує значно рідше – лише на 2 листівках, що становить близько 1,8% музейного зібрання. Сумарно в обох колекціях виявлено 21 листівку із Сампсоніївською церквою – орієнтовно 4,1% усіх проаналізованих зображень [додаток А].

У Полтаві також існують інші споруди, створені в неоруському стилі. Так на листівках з приватної колекції Євгена Аничина відобразилися:

¹ Трегубов Валерій. Історичні етапи церковного будівництва Полтави // Полтавські єпархіальні відомості. Ч. 7. 2001. С. 44–53.

Преображенська церква (2 листівки), Троїцька церква (1 листівка), Каплиця в пам'ять про царювання Олександра II (2 листівки) та клуб чиновників (2 листівки). В колекції музею також знаходиться одна листівка із зображенням клубу чиновників. Наявність споруд у неоруському стилі в Полтаві – Преображенської, Сампсоніївської та Троїцької церков, Каплиці в пам'ять царювання Олександра II, клубу чиновників підтверджує, що цей стиль став елементом імперського наративу в місті. Його присутність виходила за межі поля битви. Неоруський стиль міг використовуватися для позначення російської присутності та належності Полтави до російського історичного простору». Поєднання Сампсоніївської церкви зі шведською могилою, пам'ятниками Полтавській битви та музеєм історії на поштівках створювало наратив, де православ'я перетворювалося на духовну основу державної військової слави.

Шведська могила – наступний елемент імперських образів в Полтаві. Вона посідає одне з провідних місць серед меморіальних об'єктів Полтави, сформованих у контексті імперської інтерпретації Полтавської битви. Попри назву, що усталилась у народній традиції, поховання містить рештки 1345 воїнів армії Петра I, полеглих у бою 1709 року; загиблі шведи були поховані окремо, у ямах, які з часом зникли. Меморіал розташований безпосередньо на місці битви, поблизу колишніх російських редутів¹. Як вже було сказано, на 12 листівках Шведська могила знаходиться поруч зі Сампсоніївською церквою. На 16 листівках пам'ятник розташовується в центрі композиції, де добре проглядається курган. Також у дослідження включена листівка, де шведська могила знаходиться на другому плані поруч з церквою та музеєм історії Полтавської битви та листівка, де шведська могила розташована на другому плані позаду старого хреста на братській могилі російських воїнів.

Також шведська могила часто є однією зі світлин в підбірках фото. Зустрічається в:

¹ Бодянский П. И. Воспоминания о Полтавской битве, открытие памятника Петру Великому, в 1849 году, и Шведская могила в Полтаве. Полтава: Типография Губернского Правления, 1849. 113 с.

1. Підбірці фотографій з Пам'ятником на місці відпочинку Петра І та Монументом Слави (2 листівки);
2. Підбірці фотографій з Олександрівською вулицею та залізничним вокзалом (1 листівка);
3. Підбірці фотографій з залізничним вокзалом, Пам'ятником Петру І в пам'ять Шведської битви (Монумент Слави), Олександрівською вулицею (1 листівка);
4. Підбірці фотографій з красивим курганом, Пам'ятником Петру І з Успенською церквою (помилка, Спасівською) та маєтком князя Кочубея (1 листівка).

Всього відомо 35 листівок із зображенням пам'ятника на шведській могилі серед поштів колекції Євгена Аничина. В колекцію музею включено 9 листівок зі шведською могилою. На 7 листівках пам'ятник розташовується в центрі композиції, де добре проглядається курган, а інший – на другому плані поруч з церквою та музеєм історії Полтавської битви. Також одна з листівок – це поєднання світлин Шведської могили на початку XIX століття та Шведської могили в XX столітті. У приватній колекції Євгена Аничина Шведська могила представлена на 35 листівках, що становить орієнтовно 8,7% від загальної кількості поштів у дослідженні. У музейній колекції зберігається 9 листівок, отже, 8%. Частота її появи є практично однаковою в обох зібраннях, що свідчить про усталену роль цього об'єкта як символу Полтавської битви.

На полі Полтавської битви знаходяться й інші об'єкти, що формують імперський образ Полтави. В колекції Євгена Аничина містяться 3 листівки з зображенням пам'ятника шведам від росіян (написи: Братська могила шведським воїнам (2 листівки), Пам'ятник шведам, що загинули в 1709 році під Полтавою, збудований російським урядом в 1909 році (1 листівка)), а також 1 листівка із зображенням пам'ятника шведам від шведів (написи: Пам'ятник шведам, що загинули в 1709 році під Полтавою, збудований співвітчизниками в 1909 році). Останніми впізнаними елементами поля

Полтавської битви є пам'ятник «п'ятого редуту» з братською могилою (2 листівки) та старий хрест на братській могилі російських воїнів (1 листівка). У музейній колекції також знаходиться 2 листівки з пам'ятником шведам від росіян та пам'ятником «п'ятого редуту». У відсотковому співвідношенні частка зображень пам'ятників на полі битви є невеликою. Проте кожен із цих об'єктів продовжує імперську концепцію трактування Полтавської битви як події, що заклала основу «російської військової слави».

На мапі поля Полтавської битви [додаток Д] – максимальна концентрація елементів російського імперського наративу. Жодних локальних українських маркерів там не присутньо, адже сама ідея меморіалізації Полтавської битви була інструментом імперського міфотворення. Концентрація пам'яток у невеликому ареалі демонструє перетворення місцевого ландшафту на сакралізований простір російської військової слави.

На мапі відсутнє позначення пам'ятника шведам від шведів, оскільки пам'ятник розташовувався за межами міста – у 4 км на північ від Самсоніївської церкви. Міські карти не могли охоплювати настільки віддалений об'єкт. Пам'ятка не ігнорувалася умисно, просто її територія лежала поза контурами міста.

Попри те, що поле Полтавської битви географічно розташоване поза історичним центром міста, упродовж XIX – початку XX століття було невіддільною частиною міського простору та якому надавалося виняткового значення як місця репрезентації імперського наративу. Пам'ятники на полі битви формують той самий імперський дискурс, що і пам'ятники у міському просторі – Монумент Слави, пам'ятник на місці відпочинку Петра I, пам'ятник Келіну, Спаська церква тощо. Усі ці об'єкти вибудовують образ Полтави, як місце тріумфу Петра I в Полтавській битві над шведами. І саме тому поле битви візуально та змістовно «продовжує» міський простір.

В приватній колекції Євгена Аничина знаходиться загалом 41 листівка з об'єктами поля Полтавської битви, а в музейній колекції – 12. Отже, в базі

даних зображення цих елементів займають понад 10% [додаток А].

«Російські імперські образи» Полтави посилюються також завдяки неодноразовому відтворенню на поштівках будівлі з ансамблю Круглої площі – ансамблю в стилі класицизму XIX століття. За підрахунками Віталія Павлова, планувальні й архітектурні рішення Полтави початку XIX століття передували аналогічним проєктам у столиці імперії. Уже у 1811 році Кругла площа була сформована як завершений простір, оточений адміністративними будівлями та пронизаний восьмипроменевою системою вулиць. Кругла площа стала демонстрацією того, що імперський порядок здатен бути відтворений у провінційному місті не менш досконало, ніж у столиці. Таким чином, Полтава перетворювалася на символ «цивілізаторської місії» Петербурга в Малоросії. Додатковим маркером включення Полтави до імперського простору був вибір стилю. Класицизм, як офіційний стиль імперії на початку XIX століття, використовувався переважно для репрезентації державної влади. Всі ключові будівлі Круглої площі виконані в цьому стилі, невіддільному від риторики «державної величі».

Така стратегія була не унікально російською, а загальноєвропейською імперською практикою XIX століття. У цей час класицизм набуває статусу універсальної мови імперського панування.

Британська імперія активно застосовувала класицистичні мотиви у колоніальних центрах від Дубліна до Калькутти з метою візуального утвердження порядку та імперського контролю. У Габсбурзькій монархії класицизм став стильовою основою репрезентації імперської бюрократії, особливо в архітектурі Відня. У Французькій імперії періоду Наполеона I та Наполеона III класицизм також був ключовим інструментом побудови образу централізованої держави.

Цей наратив величі в Полтаві посилювався також композиційним зв'язком Круглої площі з іншими імперськими пам'ятниками Полтави, передусім Монументом Слави – центральною домінантою ансамблю. Як і

Александрійська колона у Петербурзі, Монумент Слави був покликаний актуалізувати пам'ять про перемогу Петра I під Полтавою та закріпити її в міському просторі як ключовий історичний міф. Те, що монумент у Полтаві з'явився раніше, ніж його петербурзький аналог, підсилює тезу про пріоритетність Полтави як лабораторії імперських символів¹.

Петровський кадетський корпус зображений на 16 листівках в приватній колекції Євгена Аничина. На 15 листівках будівля є центральним об'єктом зліва від проїжджої вулиці та Корпусного саду. На одній з листівок Петровський кадетський корпус розміщений серед зображень Першої чоловічої гімназії та жіночої гімназії. В музейній колекції зберігається 2 листівки з кадетським корпусом, розміщеним в центрі композиції.

Будинок Полтавського дворянського зібрання з'являється на листівках в серії «Привіт із Полтави» 11 разів:

1. На листівці з загальним видом Полтави поруч з будівлею Ремісничої управи та будівлею торговельного ряду купців (2 листівки);
2. В центрі композиції зправа від проїжджої вулиці та Корпусного саду (7 листівок);
3. В підбірці фотографій з Олександрівською вулицею та пам'ятником на місці відпочинку Петра I (1 листівка);
4. В підбірці фотографій з будинком Полтавських губернських державних установ та будинком Полтавського генерал-губернатора (1 листівка).

У колекції листівок, що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського знаходиться лише одна листівка із зображенням Полтавського дворянського зібрання, де будинок розташований в центрі. Однією з основних будівель Круглої площі є будинок Полтавських губернських державних установ. У колекції Євгена Аничина збережені 7 листівок. На трьох з них на передньому плані розміщена пішохідна вулиця та

¹ Трегубов В. А. История и современные «обломы» полтавской архитектурной классики. Полтава: Полтавское региональное отделение Всеукраинского фонда воссоздания выдающихся памятников историко-архитектурного наследия им. Олеса Гончара, 2006. URL: http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=7929

переході, на інших трьох будинках Полтавських губернських державних установ займає центральне місце на поштівці. Ще одна листівка є фотоколлажем з будинком Полтавського дворянського зібрання та будинком Полтавського генерал-губернатора. На листівці з фондів краєзнавчого музею будівля зміщена вправо, а перший план займає зображення пішохідної вулиці та перехожих.

Останньою будівлею ансамблю Круглої площі в дослідженні є будинок Полтавського генерал-губернатора. В музейній колекції не представлений, проте в приватній колекції Євгена Аничина налічується 5 зображень. На чотирьох з них будинок є центральним об'єктом та сфотографований з проїжджої частини вулиці. П'ята листівка – підбірка фотографій з будинком Полтавських губернських державних установ та будинком Полтавського дворянського зібрання.

Усі чотири основні будівлі ансамблю Круглої площі виконані в класицистичній стилістиці – головному офіційному стилі Російської імперії першої половини XIX ст. Це означає, що ансамбль закладав у міський простір Полтави імперський архітектурний код, а класичні форми (колонади, портики, симетрія) підкреслювали впорядкованість і владність російської адміністрації. Разом із військовими та меморіальними об'єктами Полтавської битви ансамбль формував єдину символічну систему контролю Російської імперії та її тріумфу. У приватній колекції Євгена Аничина зафіксовано 39 зображень чотирьох основних будівель ансамблю: Петровський кадетський корпус – 41%, Будинок Полтавського дворянського зібрання – 28%, Будинок Полтавських губернських державних установ – 18%, Будинок генерал-губернатора – 13% [додаток А].

Отже, серед ансамблю Круглої площі Петровський кадетський корпус, який майже вдвічі випереджає наступну за частотою будівлю. Це зумовлено тим, що корпус був головною імперською домінантою площі, напряду пов'язаною з монархічною військовою традицією та культом Петра I. У

музейній колекції всього 4 зображення: Кадетський корпус – 50%, Будинок Полтавського дворянського зібрання – 25%, Будинок Полтавських губернських державних установ – 25%, Генерал-губернаторський будинок – 0%. Музейна колекція за структурою підтверджує домінування кадетського корпусу як найбільш значущої імперської будівлі. Домінування Кадетського корпусу серед інших будівель ансамблю можна пояснити тим, що навчальний заклад – найбільша й архітектурно наймасштабніша будівля площі як фізичний об'єкт, а також – ключовий центр формування імперської військово-адміністративної еліти як політичний об'єкт в місті.

Постать Петра I в Полтаві знайшла відображення також в назвах вулиць, парків та будівель. Так, серед колекції Євгена Аничина постать Петра I відобразилася на найменуваннях: Мало-Петровська вулиця (2 листівки), Петровська площа (2 листівки), Петровський кадетський корпус (5 листівок), Петровський музей (1 листівка). Петровський сад (1 листівка), Петровська вулиця (2 листівки). У музейній колекції відображені такі назви: Петровський полтавський кадетський корпус та Мало-Петрівська вулиця. На честь іншого імператора – Олександра I названо: Олександрівську вулицю (19 листівок), Олександрівське реальне училище (7 листівок), Олександро-Миколаївську церковно-вчительську семінарію (1 листівка). У музейній колекції зустрічається 3 зображення Олександрівської вулиці та 3 зображення Олександрівського реального училища.

В топонімах Полтави можна помітити взаємозв'язок між постаттю Петра I та Олександра I – єдиними імператорами, чиї імена відбилися в міському просторі міста. Перемога Олександра над Наполеоном сприймалася як нова велика віха, що перегукується з перемогою Петра над Карлом XII. Через масове найменування об'єктів на честь обох монархів в місті створили певний образ імперської слави, пов'язаної з династією Романових.

До прикладу в серії «Привіт із Полтави» вулиці Гоголя, вулиця Котляревського, вулиця Ново-Миколаївська зустрічаються на 1 листівці, а

вулиця Пушкінська, вулиця Кобеляцька та Спаська на – 2. Протопопівська згадується на 4 світлинах (за умови, що на поштівках зображено перехрестя з Олександрівською вулицею). У колекції музею також на одній з листівок зображено вулиця Котляревського. Олександрівська, Петровська, Протопопівська вулиці проходили через центральну частину Полтави, де розташовувалися адміністративні, освітні та військові будівлі. Тут були сконцентровані ті споруди, які мали добрий вигляд на друкованій продукції, тому обиралися як репрезентативні простори, призначені демонструвати доброустрій та імперську присутність. Частіше представлені в листівках саме ті вулиці, які були найбільш забудованими та впорядкованими, тобто відображали рівень урбанізації Полтави.

Аналіз двох колекцій – приватної (Є. Аничина) та музейної демонструє виразне переважання російського імперського дискурсу у візуальному представленні Полтави кінця XIX – початку XX ст. Під «російським імперським образом» Полтави мається на увазі система репрезентацій, у якій місто позиціонується як простір перемоги та слави імперії (через посилення до Полтавської битви) та як місто, інтегроване в імперську історію – через назви вулиць, парків та установ, пов'язаних з імператорами (Петро I та Олександр I) та іншими російськими діячами.

Таким чином у підсумку найбільш поширеними маркерами російських імперських образів Полтави (відсотки від загального обсягу аналізованих листівок):

1. Шведська могила – 44 зображення (8,4%). Шведська могила є центральним сюжетом перемоги російського війська над шведським. Оскільки пам'ятник знаходиться на кургані – похованні, то пам'ятник може бути не лише способом актуалізації пам'яті про перемогу Петра I, а способом нагадування про великі жертви, що принесла російська армія для «захисту» міста. Шведська могила також часто представлена в єдиному ансамблі з Сампсоніївською церквою, що поєднує перемогу

Петра I зі православною церквою та святістю.

2. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I – 34 зображення (6,6%).

Пам'ятник формує міф про Петра I як найважливішу дійову особу Полтавської битви. Саме на місці відпочинку, за народними уявленнями, він молився, відновлював сили та благословляв перемогу над шведами. Розташування пам'ятника та відображення на листівках поряд з Воскресенською та Спаською церквами підсилює сакралізацію битви та постаті імператора.

3. Монумент Слави – 32 зображення (6,2%). Монумент Слави через велику кількість імперських знаків на меморіалі – орла, гармат та тернового вінця підкріплює міф про включення Полтави до імперського простору загалом. Видавці активно використовували його для маркування міста як «сакрального для імперії».

Загалом в колекції 33,6% поштівки формують російський імперський образ Полтави завдяки відтворенню символів Полтавської битви – перемоги Петра I та воєнного тріумфу імперії [додаток А].

Розділ 3.

Українські національні образи Полтави

Дослідження українських образів на поштових листівках XIX –XX століття дає змогу простежити не лише як імперія намагалася створити образ «російського» міста Полтави, «міста військової слави» і «перемоги над шведами», а і як формувався образ чи образи «іншої» – малоросійської/української Полтави, що спирався на місцеву локальну ідентичність.

Під «українськими образами» ми розуміємо зображення, які апелюють до подій, явищ, постатей української національної історії, культури та місцевих традицій тощо. З-поміж таких характерних маркерів, що працюють на користь конструювання таких образів слід назвати Будинок полтавського земства, пам'ятник Івану Котляревському, школа імені І. Котляревського, будинок та могила Івана Котляревського, а також барокові козацькі храми, які відображають архітектурну спадщину козацької доби. Як бачимо з перерахованого постать Івана Котляревського – «батька українського театру», зачинателя нової української літератури й сучасної української мови, загальнонаціонального і місцевого відомого діяча є до певної міри центральною для конструювання українських образів Полтави. Важливість дослідження цих образів полягає у тому, що вони демонструють локальну українську самобутність у міському просторі в листівках та протиставляють її імперським наративам, які фокусуються на подіях, що підкреслюють панування Російської імперії, зокрема на Полтавській битві. На відміну від російських імперських образів, українські образи вибудовуються навколо культурних та освітніх домінант Полтави. Важливо відзначити, що храмова архітектура, що для суспільства XIX – початку XX століття є невіддільною частиною не лише фізичного, а й ментального простору використовується в обох випадках. Храми в неоруському стилі демонструють маркування

імперією умовно офіційного православ'я, а храми в стилі козацького бароко є реліктами місцевого народного православ'я з міцною прив'язкою до спадщини козацької доби та Київської митрополії.

У приватній колекції Євгена Анічіна, що представлена в серії «Привіт із Полтави» з 404 листівок образ Івана Котляревського зустрічається на 24 листівках. Підраховано 8 різновидів:

1. Листівки із зображенням пам'ятника Івану Котляревському (10 листівок) – пам'ятник займає центральне місце на зображенні;
2. Листівка з видом Протопопівської вулиці із пам'ятником (1 листівка) – пам'ятник розташовано зліва, композиційно займає менше місця, ніж інші об'єкти;
3. Листівка з видом музичного училища Російського музичного товариства (1 листівка) – пам'ятник розташований справа, композиційно займає менше місця, ніж інші об'єкти;
4. Листівка із зображенням пам'ятника над могилою І. Котляревського (1 листівка) – пам'ятника займає центральне місце;
5. Листівка із зображенням вулиці й бульвару імені І. Котляревському (1 листівка) – пам'ятник зображений посередині листівки, композиційно знаходиться на рівні з іншими об'єктами листівки
6. Листівки із зображенням школи імені Івана Котляревського в стилі українського модерну (3 листівки) – композиційно розміщений на першому плані, на другому плані розміщується Кафедральний Успенський собор;
7. Листівки із зображенням будинку, де жив Іван Котляревський (5 листівок) – композиційно розміщений на першому плані, на другому плані розміщується Кафедральний Успенський собор;
8. Листівки із зображенням Котляревської площі (2 листівки) – на листівці розміщена задня сторона пам'ятника з видом на Торговий дім С. Токаревої.

У колекції листівок, що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського зі 111 листівок образ Івана Котляревського зустрічається на 10 листівках:

1. Листівки із зображенням пам'ятника Івану Котляревському (3 листівки);
2. Листівка з видом музичного училища Російського музичного товариства (2 листівки);
3. Листівка із зображенням пам'ятника над могилою І. Котляревського (1 листівка);
4. Листівка із зображенням вулиці й бульвару імені І. Котляревському (1 листівка);
5. Листівки із зображенням школи імені Івана Котляревського в стилі українського модерну (1 листівка);
6. Листівки із зображенням будинку, де жив Іван Котляревський (1 листівка);
7. Листівки із зображенням Котляревської площі (1 листівка).

Особливості композиції збігаються з тими, що зазначено про листівки з приватної колекції.

У двох розглянутих колекціях – приватній колекції Євгена Аничина та фондах Полтавського краєзнавчого музею образ Івана Котляревського трапляється з різною інтенсивністю, однак у кожній із них він стабільно репрезентований і виконує роль одного з ключових елементів міського простору. У приватній колекції, що налічує 406 листівок, образ Котляревського зафіксований на 24 з них, тобто майже на 6%. У музейному зібранні пропорція вища: зі 111 листівок 10 містять зображення, пов'язані з постаттю поета, що становить близько 9%. Якщо поєднати два зібрання в єдиний масив (515 листівок), то загальна частка зображень, пов'язаних із Котляревським, становить понад 6,5% [додаток Б].

Постать Івана Котляревського маркується як елемент українського

національного образу Полтави завдяки впливу поета на український рух ХХ століття. У спогадах Дмитра Дорошенка описано, що підготовка до встановлення пам'ятника тривала кілька десятиліть, а кошти на нього збиралися українськими громадами різних міст. Пам'ятник у Полтаві не був актом державної історичної політики, він виріс зі середовища української громадськості, яка вже наприкінці ХІХ століття переживала піднесення національного руху й шукала культурних символів, легітимних у межах Російської імперії. В статті «Свято відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві влітку 1903 року»¹ Дорошенко писав, що навколо святкування ювілею Котляревського активізувалася друкарська справа: «Літературно-науковий вісник» у Львові опублікував три промови в пам'ять поету, було закладено «Українсько-руську видавничу спілку», відбувся літературний вечір в Києві в «Літературно-Артистичному Товаристві» тощо.

Доповнюють слова Дмитра Дорошенка публікація Сергія Єфремова в «Київській старині» «Свято української інтелігенції», де автор пише про «тріумф єдиного національного організму» та «свято літератури», пов'язуючи відкриття пам'ятника «українському письменнику» Івану Котляревському з новим етапом розвитку вітчизняної літератури².

Проте образ Івана Котляревського з'явився в полтавському міському просторі не через зв'язок з українським рухом, а передовсім завдяки зручності для імперської політики: Іван Котляревський не був політично опозиційним діячем, не був забороненим, його тексти існували в напівфольклорному полі, яке імперська влада не вважала загрозливим. Попри це урядовці заборонили публічні промови українською мовою під час урочистостей; а надписи на п'єдесталі були дозволені виключно російською.

На противагу образ іншого вихідця з Полтавщини – Миколи Гоголя майже

¹ Дорошенко Д. Свято відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві влітку 1903 року // Народна творчість та етнографія. 2003. № 5-6. С. 41–46.

² Єфремов С. Свято української інтелігенції (до відкриття пам'ятника І. П. Котляревському) // Киевская старина. 1903. Т. 10. С. 168–202.

не присутній в міському просторі, відповідно, на зображеннях з поштівки. На листівках із приватної колекції Євгена Аничина Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя з'являються 17 разів, в більшості випадків – разом з сусідньою будівлею Міської бібліотеки й музею. Також на одній листівці з колекції бачимо вигляд вулиця імені Миколи Гоголя з торгівельним будинком купця Леща та прибутковим будинком. Пам'ятник Миколі Гоголю в Полтаві буде збудований лише в 1934 році. І хоча Микола Гоголь народився на Полтавщині, культурно він був прив'язаний не до Полтави, а до Петербурга, де зробив літературну кар'єру.

Одночасно ситуація з Гоголем у Полтаві може бути безпосередньо пов'язана з його внутрішньою «двоаякістю».. Гоголь перебував між двома культурами. Саме тому ні українська, ні російська культурні моделі XIX – початку XX століття не могли однозначно привласнити Гоголя без певного «редагування» його образу. Це могло спричинити відсутність чіткого символічного образу, який можна було б матеріалізувати – у вигляді пам'ятника або якогось іншого об'єкта в міському просторі.

Одним із помітних «українських образів» є поштівки зі зображенням Полтавського губернського земства, збудованого в стилі українського модерну в 1908 році. Зображення музею розміщені на 16 поштівках з приватної колекції Євгена Аничина:

1. На 12 з них земство є центральною частиною композиції, фасад будівлі може частково перекриватися деревами з Петровського парку;
2. На 2 з них зображено бічний ганок земства (середина композиції), на першому плані – половецька скульптура, на третьому – Воскресенська церква;
3. На 2 з них будинок земства лише одна із будівель із загального виду Полтави, поруч розміщується Воскресенська церква, водонапірна башта та адміністративний будинок;
4. На 1 з них в центрі розміщено задній фасад, на листівці можна побачити

двір земства, а також ганок і половецьку скульптуру, котрі також зображені на інших поштівках.

У колекції листівок, що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського земство розміщено на 4 листівках: на 3 листівках земство є центральною частиною композиції позаду Петровського парку, а на 1 з листівок земство є частиною загального виду на місто. У приватній колекції, що налічує 406 листівок, будинок земства зафіксований на 16 із них, тобто приблизно на 4% загального масиву. Воно належить до найбільш популярних об'єктів, пов'язаних саме з українською архітектурною традицією. Переважна більшість цих листівок демонструє будівлю у центрі композиції. У музейній колекції Полтавського краєзнавчого музею, що складається зі 111 листівок, земство трапляється на 4 із них, тобто на близько 3,5%. Якщо розглядати обидві колекції у сукупності (515 листівок), то загалом на 20 листівках присутнє зображення будинку земства, що становить приблизно 3,9% від усіх листівок, включених у дослідження [додаток Б].

Листівки зі зображенням титульного фасаду і ганку розміщені в серії «Полтава. Будинок губерньського земства» видавця Іллі Дохмана – серії, виданої після 1908 року, що складається з 11 поштівок із зображеннями земства. Вперше в цій серії Ілля Дохман використав українську мову для оформлення листівок. Автором фотографій є Йосип Хмелевський¹.

Ілля Дохман відкрив свою друкарню в 1880 році разом з магазином, де реалізовувалася поліграфічна продукція його видавництва. Для своїх листівок він використовував роботи багатьох фотографів, проте більша частина створена Йосипом Хмелевським. Магазин Іллі Дохмана та фотосалон Йосипа Хмелевського розташовувалися навпроти один одного на вулиці Олександрівській².

Роботи Йосипа Хмелевського використовували також видавцями з Москви

¹ Аничин Є. М., Ароян А. С. Привіт із Полтави. Обличчя міста на поштових листівках 1904–1917 років. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 196 с.

² Аничин Є. М., Ароян А. С. Привіт із Полтави. Обличчя міста на поштових листівках 1904–1917 років. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 196 с.

та Петербургу. Його роботи експонувалися в Брюсселі, Лозані, Чикаго та Парижі. Наприкінці XIX століття він був долучений до громадського життя в Полтаві¹.

Як і інші видавці, що випускали поштівки з видами Полтавщини, написи Іллі Дохмана писалися російською мовою. Однак саме серія з губернським земством, а згодом серія «Полтавщина. Диканька» створювалися українською мовою.

Використання української мови в серії листівок Іллі Дохмана видається парадоксальним на тлі загальної імперської політики русифікації та суворих обмежень щодо українського друку. Однак поява цих поштівок добре вписується в короткий період відносної лібералізації, що настав після революції 1905 року. Поштівки не містили політичних висловлювань, не просували ідей українського національного руху, а були радше частиною комерційної міської культури. Саме тому українські підписи на видах губернського земства могли пройти крізь місцеву цензуру.

Водночас це стало можливим ще й тому, що на той момент не діяли жорсткі обмеження, які пізніше принесла столипінська реакція (після 1910 року).

Крім екстер'єру в згаданому буклеті з будинком земства є поштівки з інтер'єром – сходами, залом та вестибюлем. Однак лише 3 з 11 використані для створення бази даних, оскільки дослідження зосереджується на видових листівках з зображенням міських планів Полтави.

В монографії «Український архітектурний модерн» Віктора Чепелика² сказано, що будинок Полтавського земства став одним з первістків українського архітектурного стилю. Передумовою створення земства було насамперед відкриття пам'ятника Івану Котляревському – ідеї про літературне

¹ Федотова О. О. Постать Й. Хмелевського в історії українського фотомистецтва // History and Archeology, Archival Studies. 2025 р. № 255. С. 102–104. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/636230-postat-i-khmelevskogo-v-istorii-ukrainsk-7624b057.pdf> (дата звернення: 02.11.2025).

² Чепелик В. Український архітектурний модерн : [монографія] / В. Чепелик; [упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик]. Київ : КНУБА, 2000. 196 с.

відродження впливає і на актуальність українських ремесел: гончарства, килимарства, різьбярства тощо. Елементи традиційних українських ремесел відобразилися і на роботі Василя Кричевського в Полтаві.

Земство стає візуальною і культурною домінантою як в міському просторі фізичному, так і у візуальній репрезентації міста на листівках і працює саме на користь конструювання «українських» образів Полтави. По-перше, проєкт будівлі, розроблений архітектором і художником Василем Кричевським, став першим масштабним прикладом синтезу модерністських тенденцій із традиціями українського народного будівництва та декоративного мистецтва. По-друге, візуальна мова будівлі насичена елементами, що безпосередньо відсилають до української культурної спадщини. Фасад прикрашений керамікою та майолікою, виконаною на замовлення в Опішні. Форма даху та віконних прорізів із характерними шестикутними елементами апелює до традиційної української побутової архітектури¹. По-третє, будівля земства функціонувала не лише як адміністративний центр, але і як ключовий осередок культури, де розміщувалися музей та бібліотека. На поштівках Будинок земства виділяється завдяки своїй унікальній та візуально відмінній від інших будівель міста естетиці. Він різко контрастує з типовою забудовою Полтави. Також окрім Полтавського губернського земства в українському архітектурному модерні збудовано:

1. Школу ім. І. Котляревського: 3 листівки з приватної колекції Євгена Аничина та 2 листівки з колекції Полтавського краєзнавчого музею.
2. Жіночу художньо-ремісничу школу імені С. С. Хрульова: 1 листівка з приватної колекції Євгена Аничина.

Поширення українського модерну в Полтаві та його репрезентація на поштівках має кілька причин. По-перше, на межі XIX–XX століття місто мало сформовану українську громаду – мистецьку інтелігенцію, вчителів, діячів

¹ Ханко В. Будинок Полтавського земства: дещо з історії спорудження та функціонування / В. Ханко // Полтава: архітектура, історія, мистецтво. Матеріали І наукової конференції «Вайнгортівські читання», 27 листопада 2002 р. Полтава, 2002. С. 22-28.

«Просвіти», які цілеспрямовано розробляли й підтримували українські наративи. Будівлі, котрі збудовані в українському модерні – Будинок земства, навчальні заклади є місцями, де працювала міська інтелігенція.

По-друге, будинок полтавського земства був добудований в період «послаблення» контролю після революції 1905-1907 років. Імперський уряд, стривожений масштабом протестів і заворушень, міг дозволити певні національні ініціативи, які раніше придушував. Однак це не означало, що імперія підтримувала українську культуру – лише те, що вона не бачила в окремих її виявах безпосередньої загрози.

Також виникнення українського модерну в Полтаві пояснюється хвилею інтересу в Російській імперії до етнографії, антропології та «народної культури» наприкінці XIX – на початку XX століття.

У межах імперського мислення українське трактувалася не як те, що належить окремій нації з політичним потенціалом, а як етнографічний варіант «малоросійського». Звідси виходить цілком імперський погляд на українське, як на яскраве, фольклорне, декоративне, цікаве, але нижче цивілізаційного центру в Російській імперії.

У такому наративі український модерн не становив загрози. Навпаки:

- виглядав як етнографічна стилізація, частина локальної екзотики;
- імперські архітектори могли часом використовувати локальні мотиви так само як використовували інші стилі, що запозичували з колоній.

У той час як класицизм, неоруський стиль і неовізантійщина вже виконали свою імперську функцію, український модерн працював на іншому рівні: пропонував візуальну новизну, поєднував модернізм із місцевою традицією та відтворював народні мотиви, які були зрозумілі мешканцям міста. Завдяки цьому будівля земства могла стати об'єктом в міському просторі, який привертав увагу фотографів і видавців листівок. Земство було фотогенічним, незвичним, декоративним – на відміну від казенних імперських

Важливим складником архітектурного обличчя Полтави XIX – XX столітті у листівках були храми, збудовані в стилі українського козацького бароко. Ці культові споруди, що протистояли в міському просторі класицистичній забудові та почали існування із часів Гетьманщини. У міських просторах вони виконували роль візуальних маркерів української тяглості, нагадуючи про добу козацтва та про локальну культурну традицію, яка існувала задовго до імперського урбаністичного проєкту. Архітектура козацького бароко, що сформувалася у XVII – XVIII століттях, була тісно пов’язана зі політичними й духовними процесами Гетьманщини. Саме тому вона стала одним зі символів української традиції автономізму, що зберігався у міському просторі, попри імперські спроби уніфікації міської архітектури.

Найчастіше представленими бароковими храмами XVII – XVIII століття, на поштівках з приватної колекції Євгена Аничина були:

1. Хрестовоздвиженський монастир (16 листівок) – переважно розміщений на другому чи третьому плані, коли перший план займають цегляні будинки (житлові), церковно-парафіянська школа, пішохідні та проїжджі вулиці, залізнична дорога. Також монастир розміщений на одній листівці-колаж поруч з Кафедральним Успенським собором.
2. Кафедральний Успенський собор (33 листівки) – Успенський собор на поштівках композиційно може бути розміщений на різних планах. Так, Успенський собор з’являється на: других та третіх планах на загальних планах міста (10 листівок), другому плані в центрі композиції (8 листівок), на другому чи третьому плані на зображеннях Олександрівської вулиці (10 листівок), на другому плані на зображеннях Ново-Миколаївської вулиці (1 листівка), на другому плані позаду будинку, де жив І. Котляревський (2 листівки) та на другому плані позаду школи ім. І. Котляревського (1 листівка), а також на одній

листівці-колажі поруч з Хрестовоздвиженським монастирем.

3. Воскресенська церква (18 листівок) – Воскресенська церква знаходиться: на другому чи третьому плані позаду губерньського земства (4 листівки), на другому чи третьому плані на поштівках з загальним видом Полтави (2 листівки), другому плані позаду Спаської церкви та Пам'ятнику на місці відпочинку Петра I (10 листівок), на другому плані поштівки з видом Олександрівської вулиці перед Кафедральним Успенським собором (1 листівка), на другому плані в центрі композиції (1 листівка).

На листівках що зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського немає зображень Хрестовоздвиженського монастиря. Кафедральний успенський собор зображений на 6 листівках – в центрі композиції (3 листівки), позаду школи ім. І. Котляревського (2 листівки) та на другому плані на зображеннях Олександрівської вулиці (1 листівка). Воскресенська церква з'являється позаду старого будинку земської управи (2 листівки) та на загальному плані міста (1 листівка).

Крім сакральних споруд в стилі козацького бароко частиною міського ландшафту є Стрітенська церква в стилі пізнього бароко (13 листівок в приватній колекції та 3 в колекції музею), Преображенська церква в неоруському стилі (2 листівки в приватній колекції), Спаська церква в стилі модерн (18 листівок в приватній колекції та 1 в колекції музею), Миколаївська церква в стилі пізнього бароко (1 листівка в приватній колекції), храм Різдва Пресвятої Богородиці в неовізантійському стилі (3 листівки в приватній колекції та 1 в колекції музею), Троїцька церква в неоруському стилі (1 листівка в приватній колекції). Також в Полтаві розташовувалася лютеранська кірха в неоготичному стилі (7 листівок в приватній колекції та 1 в колекції музею) та католицький костел в класичному стилі (1 листівка в приватній колекції).

У приватній колекції, що налічує 406 листівок, барокові українські храми

зафіксовані на 67 із них, тобто приблизно на 16,5% загального масиву. Небарокові храми зустрічаються на 46 листівках (11,3%). У музейній колекції Полтавського краєзнавчого музею, що складається зі 111 листівок, барокові українські храми трапляються на 9 листівках (8%), а небарокові – на 6 листівках (5,4%). У сукупності обох колекцій (515 листівок) барокові українські храми присутні на 76 листівках (14,7%), а небарокові – на 52 листівках (10%) [додаток Б].

Всього поштівок із зображенням храмової архітектури близько 29%. Майже третина усіх візуальних репрезентацій Полтави наприкінці XIX – початку XX століття пов'язана саме з культовою архітектурою. Одночасно світська забудова складає близько 52%. Отже, релігійні об'єкти були важливими символами міста, але вони не домінували у візуальній репрезентації Полтави. Їх частка істотна, однак не визначальна, що вказує на те, що Полтава не ототожнювалася насамперед як «містом храмів».

Світські зображення переважають, що вказує на активну урбанізацію міста в цей період. Полтава демонструвала себе як модерне провінційне місто з розвиненою освітою, банківською та торгівельною інфраструктурою.

Храми в стилі козацького бароко репрезентовані помітно, крім цього є маркерами української ідентичності у місті. В дослідженні вони віднесені до українських образів, оскільки стиль закладався саме в період козацької державності та був поширений на землях Правобережжя та Слобожанщини. Для освічених полтавців цей стиль в першу чергу вказував на локальну історію, відмінну від імперського теперішнього.

Храми в неовізантійському та неоруському стилі стали виникати лише в другій половині XVIII століття, збігаючись в часі з руйнацією Гетьманщини. Отже, символізували закінчення та початок різних періодів, а також зміну ідеологій та політик.

Храмова архітектура, що виникала після ліквідації козацького стану не є прямим маркером російської присутності, як, наприклад, пам'ятник

відпочинку Петра I чи Монумент Слави, однак їх присутність в просторі міста демонструє серйозні зміни, що відбулися з асиміляцією Полтави до імперії.

Отже, аналіз безпосередньо всієї колекції у відсотковому відношенні не підтверджує абсолютне переважання російських образів Полтави. [додаток В], [додаток Г].

Українські образи становлять 26,4% усієї колекції листівок. Російські імперські – 33,6%, а нейтральні, інфраструктурні образи – близько 40% (вулиці, краєвиди міста, навчальні заклади, приватна та торгівельна забудова тощо).

Отже, найбільшу групу серед поштівок становлять нейтральні міські образи – близько 40% усієї колекції. Вони не мають чітких маркерів ані російської імперської влади, ані української національної традиції. Йдеться передусім про об'єкти міської інфраструктури, які виконували практичні, а не символічні функції в Полтаві. Тому на таких зображеннях переважає архітектурна або документальна фіксація міського простору без ідеологічного навантаження.

По-перше, до інфраструктурних образів додані освітні інституції, що були невіддільною частиною модерного міста: Перша та Друга чоловічі класичні гімназії, Жіноча гімназія, Маріїнська жіноча гімназія, Інститут шляхетних дівчат, церковнопарафіяльні школи, музичне училище, Жіноче єпархіальне училище. Попри окремі зв'язки з імперською системою освіти, більшість таких будівель у візуальному плані не вміщує імперських гербів чи монументальних акцентів. Для видавців поштівок це були впізнавані міські локації – зручні для тиражування.

По-друге, значну частину нейтральних образів становлять споруди фінансової інфраструктури – Земельний банк, Об'єднаний банк, Державний банк, Російський банк для зовнішньої торгівлі, Дворянський і Селянський банк, Товариство взаємного кредиту. Хоча формально вони належали до імперської фінансової системи, у візуальному представленні банки зазвичай

подаються як гарні та величні, але стримані адміністративні будівлі без виразної імперської символіки.

По-третє, важливою групою є торгівельна інфраструктура міста, серед якої: Мануфактурний магазин І. Х. Смолянова, Торговий дім купця Недоборського, Торговий двір Гороховського, Торговий дім С. Токаревої, Торгівельний будинок купця Леща, прибуткові будинки, Торгівельний ряд купців Варшавських. Такі об'єкти демонстрували економічну динаміку Полтави початку ХХ століття, міську буржуазію, ринкові відносини. Їхня архітектура також була переважно функціональною й орієнтованою на комерційну привабливість, а не на ідеологічний меседж.

Таким чином, нейтральні образи – це репрезентація звичайного міського життя, повсякдення, модернізації та економічної активності Полтави. Вони формували збалансоване тло між двома іншими групами – імперською та українською і дозволяють побачити місто не тільки через призму символічних чи ідеологічних практик, але і як простір щоденного функціонування.

Результати дослідження демонструють цікаву особливість формування міського візуального образу Полтави кінця ХІХ – початку ХХ ст. на поштівках. Українські сюжети присутні у значній кількості, однак вони не домінують повністю. Їхня частка помітно менша, ніж частка образів, пов'язаних із російською імперською традицією. Натомість імперські сюжети не лише чисельніші, але й розподілені більш рівномірно у багатьох категоріях – пам'ятники, архітектура, храми неоруського стилю, державні інституції. Український блок компактніший і складається з обмеженої кількості ключових сюжетів.

Український наратив зосереджений на духовних і культурних символах:

- Барокові храми козацької доби – головний елемент української ідентичності міста;
- Образ Івана Котляревського – уособлення модерної української культури й національного пробудження;

- Будинок земства – найяскравіший приклад українського модерну, символ місцевого самоврядування.

Цей наратив природний та органічний для міста, оскільки виріс із самої локальної традиції. Російський імперський наратив навмисно конструювався імперською владою. Цей блок не просто більший – він політично організований, вибудований як система, що повинна була підмінювати український образ міста.

Аналіз мап показує чітку концентрацію міських домінант у центральній частині Полтави навколо Круглої площі та вздовж головної вулиці міста – Олександрівської. [додаток Г] У центрі просторової композиції справді формується ансамбль, вибудований колом навколо Монумента Слави.

Особливо помітним є скупчення значущих об'єктів уздовж вулиці Олександрівської. Тут розташовані Воскресенська церква, Спаська церква, Кафедральний Успенський собор, пам'ятник на місці відпочинку Петра I та будинок Полтавського губернського земства. Ця вулиця фактично виконувала роль візитівки міста – саме її фотографували найчастіше.

Таким чином, карта демонструє не хаотичне, а поступове накладання двох систем образів – українського та імперського в одному просторі. Тому Полтава на поштівках постає «двошаровою»: українська за історією та релігійною традицією, але імперська за адміністративною організацією та політичною семантикою простору.

Також згідно з проаналізованим масивом поштівок з приватної та музейної колекції, в дослідженні можна виділити 5 панівних елементів міського простору:

1. Українські барокові храми – 14,7% від проаналізованих листівок;
2. Шведська могила – 8,5% від проаналізованих листівок;
3. Пам'ятник відпочинку Петра I – 6,6% від проаналізованих листівок;
4. Образ Івана Котляревського – 6,5% від проаналізованих листівок;
5. Монумент Слави – 6,2% від проаналізованих листівок.

Найбільш численними об'єктами, які формують український образ міста є українські барокові храми козацьких часів та пам'ятники та топоніми, пов'язані з постаттю Івана Котляревського [додаток А] [додаток Б].

Це означає, що Полтава у візуальному просторі не була виключно «імперським містом», а постать Котляревського формувала альтернативний, локально-національний наратив, пов'язаний з українською ідентичністю, мовою та українським літературним відродженням. Український бароковий стиль – один із головних візуальних маркерів Полтави наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Висновки

У дослідженні було проаналізовано 515 листівок другої половини XIX – початку XX століття з приватної колекції Євгена Аничина та фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Створена на їх основі база даних дала змогу системно дослідити механізми формування міського візуального наративу Полтави та простежити співіснування й одночасне протиставлення українських і російських імперських образів у міському просторі.

Проведене дослідження засвідчило, що візуальні образи Полтави цього періоду є багат шаровим і структурно поділяється на три основні блоки: російський імперський (33,6% листівок), український (26,4%) та нейтральний інфраструктурний (близько 40%). Така пропорція демонструє, що хоча імперський дискурс є чисельнішим, український компонент також є репрезентований елементами, які формували альтернативний локально-національний образ Полтави.

Український візуальний наратив представлений бароковими храмами козацької доби, постаттю Івана Котляревського в міському просторі Полтави (6,5%) та будинком губернського земства (3,9%). Ці об'єкти формують альтернативну до імперської модель міста, пов'язану з українською сакральною традицією, козацькою історією та новітньою модерною ідентичністю Полтави як «міста Котляревського» та «міста українського модерну».

Російський імперський візуальний блок включає регулярні зображення ключових імперських меморіалів і державних інституцій. На відміну від українського дискурсу, імперський дискурс не зосереджений навколо кількох ключових символів – він рівномірно в різних об'єктах та елементах міського простору (архітектура, меморіали, топонімія, державні установи). Це свідчить про цілеспрямований інфраструктурний проєкт імперської влади, що знаходив

відповідну візуальну репрезентацію, спрямовану на закріплення уявлення про Полтаву як «місто російської військової слави», тісно пов'язане з пам'яттю про Полтавську битву.

Порівняння цих двох наративів (українського та імперського) показало, що українська ідентичність у Полтаві другої половини XIX – початку XX ст. існувала як виразна візуальна альтернатива імперському образу. Водночас нейтральні сюжети – вулиці, навчальні заклади, приватна та торговельна забудова, міські краєвиди засвідчують процес становлення Полтави як модерного губерньського центру, що розвивався незалежно від ідеологічних наративів. Вони фіксують реальні зміни міського середовища, появу нових інфраструктурних об'єктів та елементів тогочасної модернізації та урбанізації.

Отже, візуальний образ Полтави формувався як поліфонічний простір, де співіснували й взаємодіяли імперський та український дискурси. Російський імперський наратив прагнув закріпити Полтаву як символ перемоги імперії та «петровської спадщини», тоді як український – артикулював локальну історичну пам'ять і модерну національну ідентичність.

Дослідження доводить, що візуальні образи Полтави в другій половині XIX – на початку XX ст. являє собою складну комбінацію імперських маркерів та українських символів, що відбиває ширший культурний і політичний контекст доби. Створена база даних поштівок є важливим інструментом для подальших студій міської історії, історії пам'яті та візуальних репрезентацій.

Список використаних джерел та літератури

1. Адрес-календарь и Справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год / Составил Д. А. Иваненко, Секретарь Полтавского Губернского Статистического Комитета. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1900. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskie-ocherki/315-biblioteka-rus/12579-adres-kalendar-i-spravochnaya-knizhka-poltavskoj-gubernii-na-1900-god> (дата звернення: 02.11.2025).
2. Аничин Є. М. Привіт із Полтави: ілюстр. каталог поштових карток з видами міста та околиць. Ч. 1: Фототипія Шерер, Набгольц і Ко. Полтава: АСМІ, 2018. 139 с.
3. Аничин Є. М. Привіт із Полтави: ілюстр. каталог поштових карток з видами міста та околиць. Ч. 2: Видання до 1904 року. Полтава: АСМІ, 2019. 179 с.
4. Аничин Є. М., Ароян А. С. Привіт із Полтави. Обличчя міста на поштових листівках 1904–1917 років. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2023. 196 с.
5. Базар. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
6. Будинок, де жив І. Котляревський. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
7. Будівля кадетського корпусу. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1916 рік
8. Винний склад. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
9. Гарний курган. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
10. Губернська управа. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік

- 11.Дворянський дім. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 12.Загальний вигляд і будівля Губернського земства. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 13.Залізничний вокзал. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 14.Земська управа. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 15.Карта Полтави 1857р. Військовий архів Швеції, м. Стокгольм. URL: <http://www.battle.poltava.ua/ukrainian/maps.htm> (дата звернення 02.11.2025)
- 16.Клуб чиновників. Театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 17.Лютеранська церква. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 18.Міська бібліотека і музей.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 19.Міський водогін. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 20.Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 21.Новий будинок Губернського земства в Полтаві. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 22.Новий будинок Полтавського губернського земства. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 23.Окружний суд. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені

- Василя Кричевського). 1902 рік
- 24.Пам'ятник «п'ятого редуту» і братська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 25.Пам'ятник Петру I в пам'ять Шведської битви. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 26.Пам'ятник шведам, які загинули в 1709 р. під Полтавою, споруджений російським урядом в 1909 р. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 27.Пам'ятник імператору Петра I, біля Спаської церкви, на місці його відпочинку в 1709 р. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 28.План губернського міста Полтава. XX століття. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskie-ocherki/ulitsy-i-istoricheskie-raiony/ukazatel-ulits> (дата звернення 02.11.2025)
- 29.Поклон із Полтави. Жіноча гімназія. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 30.Поклон із Полтави. Жіноче єпархіальне училище. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 31.Поклон із Полтави. Міський сад. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 32.Полтава. Братська могила шведським воїнам. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 33.Полтава. Вигляд пам'ятника імператору Петру I на місці його відпочинку. 1910-ті роки
- 34.Полтава. Вулиця імені Котляревського. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки

- 35.Полтава. Готель Воробйова. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 36.Полтава. Державний банк. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 37.Полтава. Жіноча гімназія В.Л. Ахшарумової. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 38.Полтава. Загальний вигляд. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 39.Полтава. Залізничний вокзал. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 40.Полтава. Залізничний вокзал. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 41.Полтава. Земельний банк. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 42.Полтава. Земельний банк. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 43.Полтава. Земська управа. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 44.Полтава. Кафедральний собор. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 45.Полтава. Кафедральний Успенський собор. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 46.Полтава. Комерційне училище.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 47.Полтава. Котляревська площа. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 48.Полтава. Московські лазні. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого

- музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 49.Полтава. Музей. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 50.Полтава. Музичне училище імператорського російського музичного товариства. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 51.Полтава. Міський сад і вигляд на інститут. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 52.Полтава. Міський сад. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 53.Полтава. Міський сад. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 54.Полтава. Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 55.Полтава. Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 56.Полтава. Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 57.Полтава. Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 58.Полтава. Міський театр. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 59.Полтава. Міський театр.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 60.Полтава. Об'єднаний банк. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 61.Полтава. Олександрівська вулиця. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 62.Полтава. Олександрівська вулиця. (закриті фонди Полтавського

- краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 63.Полтава. Олександрівська вулиця. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 64.Полтава. Олександрівське реальне училище. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 65.Полтава. Олександрівське реальне училище. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 66.Полтава. Пам'ятник («слави») Петра І. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 67.Полтава. Пам'ятник («слави») Петра І. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 68.Полтава. Пам'ятник («слави») Петра І. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 69.Полтава. Пам'ятник «Слави». (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 70.Полтава. Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну .(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 71.Полтава. Пам'ятник коменданту міста полтави полковнику Келіну. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 72.Полтава. Пам'ятник Котляревському. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1904 рік
- 73.Полтава. Пам'ятник на кургані на братській могилі загиблих воїнів у Полтавському бою в 1709 р. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 74.Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра І після бою. Фотограф І.

- Хмелевський. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 75.Полтава. Пам'ятник над могилою І. Котляревського. Будеш батьку панувати, поки живуть люде. Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 76.Полтава. Пам'ятник Петра І, де він відпочивав після перемоги над шведами. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 77.Полтава. Пам'ятник Петру І в пам'ять Шведської битви. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1904 рік
- 78.Полтава. Пам'ятник Петру І. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 79.Полтава. Пам'ятник Полтавської перемоги, споруджений в століття Полтавської битви, на місці зустрічі комендантом Полтави полковником Келіним імператора Петра І. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 80.Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 81.Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 82.Полтава. Перша чоловіча класична гімназія. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 83.Полтава. Петровський полтавський кадетський корпус. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки

- 84.Полтава. Присутствені місця. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 85.Полтава. Скачки.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 86.Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 87.Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 88.Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 89.Полтава. Успенська церква. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 90.Полтава. Чоловіча гімназія. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 91.Полтава. Шведська могила на початку ХІХ століття. Шведська могила ХХ і столітті. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 92.Полтава. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
- 93.Полтава. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
- 94.Полтава. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 95.Полтава. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
- 96.Полтава. Інститут шляхетних дівчат. (закриті фонди Полтавського

- краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
97. Полтава. Інститут шляхетних дівчат. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 98. Полтава. Інститут шляхетних дівчат. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 99. Полтавщина. Школа ім. І. Котляревського. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 100. Привіт із Полтави. Друга чоловіча гімназія. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 101. Привіт із Полтави. Залізничний вокзал. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 102. Привіт із Полтави. Кафедральний собор. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 103. Привіт із Полтави. Мало-Петрівська вулиця. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 104. Привіт із Полтави. Маріїнська жіноча гімназія. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 105. Привіт із Полтави. Миколаївський узвіз і вигляд Школи імені І. Котляревського. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 106. Привіт із Полтави. Пам'ятник Полтавської перемоги над шведами. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
 107. Привіт із Полтави. Полтавське губернське земство. (закриті фонди

- Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
108. Привіт із Полтави. Ремісничє училище. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1910-ті роки
109. Реальне училище. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
110. Театр і музей.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
111. Товариство взаємного кредиту.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
112. Фотограф І. Хмелевський. Полтава. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1900-ті роки.
113. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
114. Шведська могила. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
115. Єврейське училище «Талмуд-Тора». (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
116. Єпархіальне жіноче училище.(закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
117. Інститут. (закриті фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського). 1902 рік
118. Ароян А., Сулима О. До історії створення будівлі Полтавського губернського земства / А. Ароян, О. Сулима // Collection of Scholarly Works «Ukrainian Academy of Art». № 35, 2024. С. 9–16.

119. Барт Р. *Camera lucida*. Нотування фотографії / переклад та наукова редакція О. Червоник. — Київ: MOKSOP, 2022. 176 с.
120. Бодянський П. І. Воспоминания о Полтавской битве, открытие памятника Петру Великому, в 1849 году, и Шведская могила в Полтаве. Полтава: Типография Губернского Правления, 1849. 113 с.
121. Бугаєвич І. В. Українські листівки та філокартія / І. В. Бугаєвич. Київ, 1971. 92 с.
122. Бугаєвич І. В. Філокартія як допоміжна історична дисципліна / І. В. Бугаєвич // Український історичний журнал. 1968. № 1. С. 116–118.
123. Бучневич В. Е. Записки о Полтаве и ее памятниках. 2-е изд. Исправл. и дополн. Полтава: 1902. 449 с.
124. Давидова К. О. Розвиток привітальної листівки кінця ХІХ – початку ХХ століття в загальноєвропейському контексті // Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство». 2019. № 40. С. 219–227.
125. Дизерінк Х. Імагологія та питання етнічної ідентичності. Літературна компаративістика. Київ : ВД «Стилос», 2011. С. 382–395.
126. Диса К. Л. Образ модерного міста у путівниках по Києву межі ХІХ–ХХ ст. // Живучи в модерному місті : Київ кінця ХІХ – середини ХХ століть. 2016. С. 82–95.
127. Дорошенко Д. Свято відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві влітку 1903 року // Народна творчість та етнографія. 2003. № 5-6. С. 41–46.
128. Ефремов С. Свято української інтелігенції (до відкриття пам'ятника І. П. Котляревському) // Киевская старина. 1903. Т. 10. С. 168–202.
129. Забочень М. С. [та ін.] Україна у старій листівці: альбом-каталог / худож. Л. Андрієвський. К.: Криниця, 2000. 505 с.

130. Казакевич Г. Місто світла й тіні: рання історія київської фотографії, 1850–1920-ті роки. Київ : Видавничий дім «Антиквар», 2025. 186 с.
131. Ковалевська О. Візуальні студії в системі сучасного соціогуманітарного знання. // Історіографічні дослідження в Україні, 2016. Вип. 26. С. 208 – 237.
132. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела з історії повсякденності. // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика, 2008. № 14. С. 259-264.
133. Котова С. «Образ чужого» і «образ ворога»: імагологія в сучасних міждисциплінарних гуманітарних дослідженнях // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2015. Вип. 4. С. 20–24.
134. Лотман Ю. М. Semiotika kino i problemi kinoestetiki. — Tallinn: Eesti Raamat, 1973. 135 p.
135. Оніпко Т. В. Йосип Судієнко та Полтава / Т. В. Оніпко // Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. 2013. № 9. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2013_9_11 (дата звернення 02.11.2025)
136. Павловский И. Ф. Полтава. Исторический очерк ее, как губернского города в эпоху управления генерал-губернаторами (1802–1856). Харків: САГА, 2009. 416 с.
137. Посохов С. І. «Свої», «чужі», «інші»: проблеми та перспективи імагології // Харківський історіографічний збірник. 2016. Вип. 15. С. 28–41.
138. Посохов С. Проблеми теорії та практики історичної імагології: український вимір // Ideology and Politics Journal. 2020. № 2(16). С. 7–29.

139. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень / О. Рабенчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2012. № 17. С. 29-39.
140. Рудинський М. Архітектурне обличчя Полтави / М. Рудинський; художник Ф. О. Рожанківський. Полтава: накладом газети «Рідне слово», 1919. – 35 с.
141. Словник української мови: у 20 т. / голов. наук. ред. В. М. Русанівський; наук. керівник проекту В. А. Широков. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 14 : Покіс - Преференція. 1023 с.
142. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. К.: Основи, 1998. 324 с.
143. Трегубов В. А. История и современные «обломы» полтавской архитектурной классики. Полтава: Полтавское региональное отделение Всеукраинского фонда воссоздания выдающихся памятников историко-архитектурного наследия им. Олесь Гончара, 2006. URL: http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=7929
144. Трегубов Валерій Олександрович. Концепція формування національного заповідника «Поле полтавської битви». Полтава. 2002–2007. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/fotoalbom-starykh-fotografij?id=11713> (дата звернення: 02.11.2025).
145. Трегубов Валерій. Історичні етапи церковного будівництва Полтави // Полтавські єпархіальні відомості. Ч. 7. 2001. С. 44–53.
146. У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу / заг. ред. В. Кравченка та С. Посохова. Харків: Видавництво Точка, 2021. 564 с.
147. Федотова О. О. Постать Й. Хмелевського в історії українського фотомистецтва // History and Archeology, Archival Studies. 2025 р. № 255. С. 102–104. URL: <https://media.neliti.com/media/publications/636230->

postat-i-khmelevskogo-v-istorii-ukrainsk-7624b057.pdf (дата звернення: 02.11.2025).

148. Ханко В. Будинок Полтавського земства: дещо з історії спорудження та функціонування / В. Ханко // Полтава: архітектура, історія, мистецтво. Матеріали І наукової конференції «Вайнгортівські читання», 27 листопада 2002 р. Полтава, 2002. С. 22-28.
149. Ханко В. Знаменита пам'ятка Полтави / В. Ханко // Наука і культура. Україна: Щорічник. К., 1990. Вип. 24. – С. 372.
150. Ханко В. Плин мистецького життя / В. Ханко. Харків–Полтава: Видавець О. Савчук, 2022. 132 с.
151. Хоткевич Г. «Земський дом» у Полтаві / Г. Хоткевич // Артистичний вісник. Львів, 1905. Ч. 9-10. С. 141.
152. Чепелик В. Український архітектурний модерн : [монографія] / В. Чепелик; [упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик]. Київ : КНУБА, 2000. 196 с.
153. Чухно В. Осип Степанович Судієнко та його благодійні справи / В. Чухно // Сіверянський літопис. 2009. № 4. С. 96–107.
154. Baxandall M. Patterns of Intention: On the Historical Explanation of Pictures. New Haven; London: Yale University Press, 1985. 388 p.
155. Burke P. Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence. New York, 2006. 224 p.
156. Gombrich E. The Story of Art. London: Phaidon Press, 2007. 608 p.
157. Hall S. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. London: Sage, 1997. 400 p
158. Le Goff J. Les intellectuels au Moyen Âge. Paris: Seuil, 1985. 260 p.
159. Lippmann W. Public Opinion. New York: Harcourt, Brace and Company, 1922. 427 p.
160. Lynch K. The Image of the City. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. 196 p.

161. MacDougall D. *The Corporeal Image: Film, Ethnography, and the Senses*. Princeton: Princeton University Press, 2006. 328 p.
162. Mitchell W.J.T. *Iconology: Image, Text, Ideology*. Chicago: University of Chicago Press, 1986. 404 p.
163. Morris C. *Foundations of Theory of Signs* / C. Morris // *International Encyclopedia of Unified Science*, 1938. 66 p.
164. Panofsky E. *Studies in Iconology*. New York, Harper & Row: Oxford University Press, 1939. 420 p.
165. Peirce C. S. *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vol. 1–6. Cambridge: Harvard University Press, 1998. 732 p.
166. Peirce C. S. *On a New List of Categories* // *Proceedings of the American Academy of Arts and Sciences*. 1868. 287–298 p.
167. Warburg A. *The Renewal of Pagan Antiquity: Contributions to the Cultural History of the Renaissance*. Los Angeles: Getty Research Institute, 1999. 270 p.
168. Wellek R., Warren A. *Theory of Literature*. New York: Harcourt, Brace, 1949. 424 p.

Додатки

Додаток А

База даних на основі поштівок з приватної колекції Євгена Аничина та каталогів «Привіт із Полтави»

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
1	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Перша чоловіча класична гімназія	Проїжджа вулиця Люди	Дерева Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)		
2	1904-1910	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Загальний вигляд	Пішохідна вулиця Дерева	Торговельний ряд «Мануфактурна торгівля» Цегляні будинки	Стрітенська церква (пізніє бароко, поч. XVIII ст.)	
3	1904-1911	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник І. Котляревського	Пам'ятник І. Котляревського	Дерева Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
4	1904-1912	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Загальний вигляд	Будівля Полтавського Дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Проїжджа вулиця Дерева	Будівля Ресурсної управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Будівля Торгівельного ряду купців Варшавських	Велика хоральна синагога	
5	1904-1913	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Вид монастиря й місцевості	Річка Цегляні будинки Дерева	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
6	1904-1914	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Хрестовоздвиженський монастир	Проїжджа вулиця Дерева	Цегляні будинки	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
7	1904-1915	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Сампсонівська церква при шведській могилі	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
8	1904-1917	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Земельний банк	Пішохідна вулиця Пара (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
9	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Вид собору з Річиної гори	Мумомола Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
10	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Вокзал. Падісна дорога	Ліхтарі Паротиг Рейки	Падісний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
11	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Пам'ятник Петра I після перемоги над шведами. Шведська могила. Пам'ятник Петра I				Підбірка фотографій: Пам'ятник на місці відпочинку Петра I. Шведська могила. Монумент Слави
12	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Мало-Петровська вулиця	Прибутковий будинок купця Скриняки (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева Люди Проїжджа вулиця	Торговельний ряд (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
13	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Протопопівська вулиця із пам'ятником І. Котляревському	Проїжджа вулиця Люди	Мануфактурний магазин І. Х. Смолякова: класицизм, серед. XIX ст. Торговий двір купця Нелоборського: модерн, кін. XIX – поч. XX ст. Пам'ятник І. Котляревському. Ліхтар		
14	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Висвітлена вулиця з видом на Новий Базар	Проїжджа вулиця Упряжка з конями Люди	Торговий двір Гороховського (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Прибутковий двір купця Виноградових (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Преображенська церква (неоруський стиль, серед. XIX ст.)	
15	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Вокзал	Люди Рейки	Кавказький залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
16	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Музичне училище	Проїжджа вулиця Люди Ліхтар Упряжка з конями	Пам'ятник І. Котляревському Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
17	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Мало-Петровська вулиця	Упряжка з конями Люди Велосипедист	Торговий двір С. Токмарової (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
18	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Дворянське зібрання	Проїжджа вулиця Упряжка з конями	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
19	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Кафедральний собор	Пішохідна вулиця Люди	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Дерева		
20	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Старий Базар	Міський базар Люди Ринкові павільйони Ринкові прилавки	Водонапірна башта		
21	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Присутствени місця	Пішохідна вулиця Люди Дерева	Будинок Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
22	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Католицький костел	Проїжджа вулиця Упряжка з конями	Католицький костел (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
23	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Олександрівська вулиця і Велика Петровська площа	Дерева Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Стрітенська церква (пізніє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
24	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (риса урбанізації, поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
25	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Вид з Півнянської гори на Хрестовоздвиженський монастир	Цегляні будинки	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Залізнична дорога		
26	1904-1909 роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Привіт із Полтави. Духовна семінарія	Проїжджа вулиця Упряжка з конями Люди	Духовна семінарія (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
27	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Губернаторський будинок	Люди. Упряжка з конями Проїжджа вулиця	Будинок Полтавського генерал-губернатора (класицизм, серед. XIX ст.)		
28	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Присутствени місця	Люди Упряжка з конями Проїжджа вулиця	Будинок Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
29	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник (слави) Петра I	Монумент Слави Дерева	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
30	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця і собор	Особняк лікаря-окуліста Хама Глейзера (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Цегляний будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		

№	Рік	Видання	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
31	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця	Готель "Грант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Ремісничня управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Люди Дерева Пройдава вулиця Пішоходна вулиця	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
32	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Петровський кадетський корпус	Пройдава вулиця Люди Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
33	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Шведська могила із Самсонівською церквою	Упряжка з конями Люди	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
34	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Списна церква з пам'ятником Петра I	Упряжка з конями Люди Дерева	Списна церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I	
35	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Товариство взаємного кредиту	Пройдава вулиця Люди Упряжка з конями	Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	
36	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Шведська могила	Пішоходна вулиця	Курган Шведська могила		
37	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському	Пам'ятник І. Котляревському	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Стоп електронпередч Люди Дерева		
38	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Олександр-Миколайська церковно-читальська семінарія на полі Полтавської битви	Люди Упряжка з конями	Олександр-Миколайська церковно-читальська семінарія (спархальний стиль, серед. XIX ст.) Церковно-парафіальна школа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
39	після 1908 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	№ 1 Полтава. Будинок губерньського земства. Передній фасад	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Люди	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		3 серії «Полтава. Будинок губерньського земства». 11 листівок
40	після 1908 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	№ 10 Полтава. Будинок губерньського земства. Задній фасад	Двір Полтавського губерньського земства	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		3 серії «Полтава. Будинок губерньського земства». 11 листівок
41	після 1908 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	№ 11 Полтава. Будинок губерньського земства. Бічний ганок до музею	Пішоходна вулиця Позовенська скульптура	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	3 серії «Полтава. Будинок губерньського земства». 11 листівок
42	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник над могилою І. Котляревського. Будеш батьку панувати, поки живуть люди. Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть.	Огорова	Пам'ятник над могилою І. Котляревського	Дерева	
43	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Інститут шкільних дівчат	Всіх до Інституту шкільних дівчат Упряжка з конями Люди Дерева	Інститут шкільних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		

№	Рік	Видання	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
44	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Спархальне училище	Пройдава вулиця Дерева Люди	Житоче спархальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
45	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Житоче художньо-ремісничня школа імені С. С. Хрульова	Пройдава вулиця Упряжка з конями Люди Дерева Стоп електронпередч	Житоче художньо-ремісничня школа імені С. С. Хрульова (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Полцейська управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Друга пожежна частина (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
46	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Житоче гімназія В. Л. Ахшарумової	Люди Дерева	Житоче гімназія В. Л. Ахшарумової (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
47	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Комерційне училище	Пройдава вулиця Люди Дерева	Комерційне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
48	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Спорогубернаторський будинок	Пройдава вулиця Дерева	Будинок Полтавського генерал-губернатора (класицизм, серед. XIX ст.)		
49	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Об'єднаний банк	Пройдава вулиця Люди Дерева	Об'єднаний банк (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
50	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Державний банк	Пройдава вулиця Люди Упряжка з конями Дерева	Державний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
51	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Російський банк для зовнішньої торгівлі	Пройдава вулиця Люди	Російський банк для зовнішньої торгівлі (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
52	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Каплиця в пам'ять про царювання імператора Олександра II	Пройдава вулиця Упряжка з конями Люди	Каплиця в пам'ять про царювання Олександра II (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Магазин Г. Оголошова (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
53	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Просвітницька будівля імені М.В. Гоголя	Пройдава вулиця Люди	Тетральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
54	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Вулиця Гоголя	Пройдава вулиця Упряжка з конями Люди	Торговельний будинок купця Леша (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Прибутковий будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
55	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Готель Воробйова	Пройдава вулиця Упряжка з конями Люди	Готель Воробйова (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Оголошення "Плаття Оспіова"		
56	після 1912 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Полтава. Європейський готель	Пройдава вулиця Упряжка з конями Люди	Готель Європейський (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
57	після 1907 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Принят і Полтави. Полтавське губерньське земство	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Люди	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		
58	після 1907 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Принят і Полтави. Хрестовоздвиженський монастир	Церковно-парафіальська школа (неглиний будинок) Люди	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
59	після 1907 року	Видання Паперового магазину І.А. Доміана м. Полтава.	Принят і Полтави. Чоловіча гімназія	Пройдава вулиця Люди	Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
60	після 1907 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Приніт із Полтави. Пам'ятник Петра І після перемоги над шведами	Пам'ятник на місці відпочинку Петра І Люди	Цегляні будинки		
61	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Полтавщина. Пам'ятник Івану Котляревському	Пам'ятник І. Котляревському Люди	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
62	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Пам'ятник Келіну та оборонцям м. Полтави	Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		
63	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник шведам, що загинули в 1709 році під Полтавою, збудований російським урядом в 1909 році	Пам'ятник шведам від росіяні Люди			
64	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну	Пройдажа вулиця Люди Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок	Інститут шахкетних дивач (класицизм, серед. XIX ст.)	
65	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник шведам, що загинули в 1709 році під Полтавою, збудований співвітчизниками в 1909 році	Пам'ятник шведам від шведів Люди			
66	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Відсутні	Люди	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		3 нагоди відзначення 200-ліття Полтавської битви 25, 26 та 27 червня 1909 року
67	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Відсутні	Люди Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.)	Музей історії Полтавської битви (цегляний будинок)		3 нагоди відзначення 200-ліття Полтавської битви 25, 26 та 27 червня 1909 року
68	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Відсутні	Люди Упряжка з конями Ліхтарі	Будинок полтавської пожежної команди (ампір, кін. XVIII – поч. XIX ст.) Дерева		3 нагоди відзначення 200-ліття Полтавської битви 25, 26 та 27 червня 1909 року
69	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Відсутні	Кінний манеж Коні Люди	Церковно-приходська школа на Полі Полтавської битви (цегляний будинок)		3 нагоди відзначення 200-ліття Полтавської битви 25, 26 та 27 червня 1909 року
70	після 1909 року	Видання Паперового магазину Г.А. Дюхмана м. Полтава.	Відсутні	Люди Ворота Сампсонівської церкви (неовізантійський стиль, сер. XIX ст.)	Учительська семінарія (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		3 нагоди відзначення 200-ліття Полтавської битви 25, 26 та 27 червня 1909 року
71	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Спаська церква, де молився Петро І	Люди	Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Пам'ятник на місці відпочинку Петра І	
72	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник на кургані братської могили воїнів, що полягли в Полтавській битві в 1709 році	Пішоходна вулиця	Курган Шведська могила		
73	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави	Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
74	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Вид пам'ятника імператору Петру І на місці його відпочинку	Пам'ятник на місці відпочинку Петра І Люди	Дерева Цегляний будинок		
75	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну	Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
76	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Лютеранська церква	Дерева Пройдажа вулиця Упряжка з конями	Лютеранська церква (неоготика кін. XIX – поч. XX ст.)		
77	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Міський театр	Пішоходна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
78	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Петровський Полтавський кадетський корпус	Пройдажа вулиця Люди Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус: класицизм, серед. XIX ст.		
79	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Олександрівське реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
80	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Полтавське земське ремісничє училище	Пройдажа вулиця Люди	Ремісничє училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
81	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Приніт із Полтави. Духовна семінарія	Пройдажа вулиця Ліхтарі	Полтавська духовна семінарія (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
82	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Полтавське духовне училище	Пройдажа вулиця	Полтавське духовне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
83	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Друга чоловіча гімназія та дворянський пансіонат	Пішоходна вулиця Люди Дерева	Друга чоловіча гімназія та дворянський пансіонат (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
84	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Загальний вид і будівля губерньського земство	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Адміністративний будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Водонапірна башта Воскресенська церква (козицьке бароко, др. половина XVII ст.)	
85	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Приніт із Полтави. Келецький проспект і вигляд будівлі земельного банку	Пішоходна вулиця Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Цегляний будинок	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.) Цегляний будинок		
86	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Приніт із Полтави. Вокзал павелівної залізниці	Люди Рейли	Південний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна вежа		
87	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Сампсонівська церква при братській могилі і Петровський музей	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила Музей історії Полтавської битви (цегляний будинок)		
88	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Жіноче спарціальне училище	Пішоходна вулиця Стояк електропередач Деревя Люди	Жіноче спарціальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
89	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдиновський м. Полтава.	Полтава. Жіноча гімназія	Пройдажа вулиця	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Деревя		

№	Рік	Виділа	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
90	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Петру I зі Списаної та Воскресенською церквами	Пройжджа вулиця Упріжжа з конями Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Списана церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
91	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник («Слави») Петра I	Монумент Слави Дерева Літари	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
92	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Мисливий сад і вид інституту	Пройжджа вулиця Ворота Мисляого саду Полтавський мисливий сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
93	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Загальний вид	Цегляні будинки	Храм Різдва Пресвятої Богородиці (неовізантійський стиль, сер. XIX ст.) Мусомельний паровий млин М. Молдавського		
94	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Дворянське пораня	Пройжджа вулиця Упріжжа з конями	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
95	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Дворянський і селянський банк	Пройжджа вулиця Стови електропередач	Дворянський і селянський банк (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
96	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Вулиця та бульвар імені І. Котляревського	Бульвар І. Котляревського (риса урбанізації поч. XIX ст.) Пам'ятник І. Котляревського Пройжджа вулиця Люди	Торговий дім С. Токмарова (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Купецька забудова (цегляні будинки)		
97	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Загальний вид	Дерева	Списана церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
98	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Приніт із Полтави. Миколаївський спуск і вид школи імені І. Котляревського	Ліси Школа ім. І. Котляревського (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
99	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Полтавська губерньська земська управа	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
100	після 1909 року	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Петровський Полтавський кадетський корпус	Пройжджа вулиця Люди Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
101	1908-1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Новий будинок губерньського земства в Полтаві. Видання Г.І. Маркевича	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Дерева Люди	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
102	1908-1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Просвітницька будівля імені М.В. Гоголя. Видання Г.І. Маркевича	Пройжджа вулиця Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
103	1908-1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Пам'ятник І. Котляревського в Полтаві. Видання Г.І. Маркевича	Пройжджа вулиця Пам'ятник І. Котляревському Люди	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Стови електропередач Дерева		

№	Рік	Виділа	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
104	1908 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Будинок губерньського земства	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
105	1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Пам'ятник Петру Великому (на місці його відпочинку після битви)	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди	Дерева Цегляні будинки		
106	1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Пройжджа вулиця Пшоходна вулиця	Цегляні будинки Полтавський мисливий сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)	
107	1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Церква Нерукотворного Спасу	Пройжджа частина Люди Упріжжа з конями	Списана церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I	
108	1909 рік	Видання Г.І. Маркевича м. Полтава	Полтава. Пам'ятник «Слави»	Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
109	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Олександрівська вулиця	Пройжджа вулиця Готель "Трант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Реміснична управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Стрипенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
110	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Петровський сад і пам'ятник	Монумент Слави Пшоходна вулиця Люди	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
111	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пушкінська вулиця та бібліотека	Пшоходна вулиця Стови електропередач	Миса бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.) Дерева		
112	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник І. Котляревському	Пам'ятник І. Котляревського Пшоходна вулиця	Купецька забудова (цегляні будинки) Дерева		
113	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Бібліотека і просвітницький будинок М.В. Гоголя	Пройжджа вулиця Стови електропередач	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.) Миса бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
114	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Петровська вулиця	Пройжджа вулиця Стови електропередач Люди	Готель Європейський (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Прибутковий будинок купця О. Сириняки (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
115	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будівля кадетського корпусу	Пройжджа вулиця Упріжжа з конями Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
116	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Інститут та Келевський проспект	Пройжджа вулиця Дерева	Літари Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
117	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Кіржа і Кобеляцька вулиця	Пройжджа вулиця Упріжжа з конями Дерева Стови електропередач	Льотранська віржа (неоготика кін. XIX - поч. XX ст.)		
118	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Мисливий сад	Пройжджа вулиця Ворота Мисляого саду	Полтавський мисливий сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)		
119	після 1909 року	Видання Конрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будівля земської управи	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
120	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будинок, де жив І. Котляревський і собор	Дерева	Будинок, де жив І. Котляревський (цегляний будинок) Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
121	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник воєнному Келіну	Пам'ятник славним захисникам Полтави і воєнному фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		
122	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Загальний вид міста від монастиря	Міст	Дерева Цегляні будинки	Водопад на вежі Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
123	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Котляревська площа	Пам'ятник І. Котляревського Проїжджа вулиця Дерева	Торговий дім С. Токмарєвої (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Купецька забудова (цегляні будинки)		
124	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Братська могила шведським воїнам	Упряжка з конями Люди	Пам'ятник загиблим шведам від російян		
125	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Спаська вулиця	Проїжджа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
126	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Хрестовоцилиндровий монастир	Проїжджа вулиця Церковно-парафінянська школа (цегляний будинок)	Хрестовоцилиндровий монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
127	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник «п'ятого реду» та братська могила	Пам'ятник на місці «п'ятого реду». Упряжка з конями	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Олександрівсько-Миколаївська церковно-вчительська семінарія (спархалізований стиль, серед. XIX ст.)		
128	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Братська могила і церква	Дерева	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
129	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Соборна площа	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)			
130	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Сердечний привіт із Полтави. Олександрівська вулиця. Шведська могила. Залізничний вокзал.				Підбірка фотографій: Олександрівська вулиця, Шведська могила, Залізничний вокзал
131	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Привіт із Полтави. Шведська могила. Залізничний вокзал. Пам'ятник Петру I в пам'ять Шведської битви. Олександрівська вулиця				Підбірка фотографій: Шведська могила, Залізничний вокзал, Монумент Слави, Олександрівська вулиця
132	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Привіт із Полтави. Красний курган. Пам'ятник Петру I та Успенська церква. Шведська могила. Дворець князя Кочубея.				Підбірка фотографій: Красний курган, Пам'ятник Петру I та Успенська церква, Шведська могила, Дворець князя Кочубея
133	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Сердечний привіт із Полтави. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
134	після 1909 року	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Переказ на 1000 привітів. Вірний купон. Олександрівська вулиця	Проїжджа вулиця Стопни електропередч	Стрітенська церква (тісне бароко, поч. XVIII ст.) Дерева		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
135	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Відсутні	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		
136	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Відсутні	Пішохідна вулиця Половецька скульптура	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
137	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Відсутні	Пішохідна вулиця Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
138	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Полтава. Петровський кадетський корпус	Дерева	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
139	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Вид підземної частини м. Полтави	кадет	Миколаївська церква (тісне бароко, кін. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
140	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Вид м. Полтави	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Адміністративний будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Водопад на башті Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
141	1909-1916 рік	Громада Святої Євгенії (при Санкт-Петербурзькому комітеті допомоги сестрам Червоного Хреста) м. Санкт-Петербург	Відсутні	Школа ім. І. Котляревського (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Цегляні будинки	Дерева		
142	після 1909 року	Видання листівок Маркова м. Київ	Не забудь спомянути. Річка Ворскла та загальний вид Полтави	Човни Люди	Дерева Цегляні будинки	Водопад на вежі Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	Листівка-коллаж, створена з оригінальної листівки видавництва Контрагентства А.С. Суворина і Ко.
143	після 1909 року	Видання листівок Маркова м. Київ	Відсутні	Човни Люди	Дерева Цегляні будинки	Водопад на вежі Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	Листівка-коллаж, створена з оригінальної листівки видавництва Контрагентства А.С. Суворина і Ко.
144	1908 рік	Видання «Одеса» м. Одеса	Новий будинок губернського земства в Полтаві	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		
145	1908 рік	Видання «Одеса» м. Одеса	Школа імені І. Котляревського в Полтаві	Ліхтар	Школа ім. І. Котляревського (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
146	1904 - 1909 рік	Видання «Rig. Tageblatt» м. Рига	Полтава. Будинок, де жив І. Котляревський	Дерева	Будинок, де жив І. Котляревський (цегляний будинок)		
147	1904 - 1909 рік	Видання «Rig. Tageblatt» м. Рига	Полтава. Тут молився Петро I після перемоги	Проїжджа вулиця	Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
148	1904 - 1909 рік	Видання «Rig. Tageblatt» м. Рига	Полтава Шведська могила	Пішоходна вулиця Люди	Курган Шведська могила		
149	1904 - 1909 рік	Видання «Rig. Tageblatt» м. Рига	Полтава. Тут відпочивав Петро I після перемоги	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева		
150	після 1904 рік	Не вказано	Привіт із Полтави. Пам'ятник І. П. Котляревському	Пам'ятник І. Котляревському	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Стови електропередач Люди Дерева		
151	після 1904 рік	Не вказано	Привіт із Полтави. Ново-Миколаївська вулиця	Цегляні будинки Дерева	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
152	після 1904 рік	Не вказано	Привіт із Полтави. Поділ	Цегляні будинки Дерева	Храм Різдва Пресвятої Богородиці (неовізантійський стиль, сер. XIX ст.) Мукомельний паровий млин М. Молдавського		
153	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Шведська могила Фотограф І. Хмелевського	Дерева Упряжка з конями	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила Музей історії Полтавської битви (цегляний будинок)		
154	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Пам'ятник Полтавський битви. Фотограф І. Хмелевського	Монумент Слави Дерева Пішоходна вулиця	Корпусний сад (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)		
155	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після бою. Фотограф І. Хмелевського	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева		
156	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Церква Воскресіння Перваго Спасу. Фотограф І. Хмелевського	Пройдажа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I (Спаска церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
157	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Хрестовоздвиженський монастир. Фотограф І. Хмелевського	Цегляні будинки	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Залізнична дорога		
158	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Загальний вид. Фотограф І. Хмелевського	Венна моральна синагога (еклектизм, серед. XIX ст.) Синагога Миснагдін (цегляний будинок)	Цегляні будинки	Лютеранська кірха (неоготика кін. XIX – поч. XX ст.)	
159	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Духовна семінарія. Архієрейський будинок	Дерева	Духовна семінарія (еклектизм, серед. XIX ст.) Архієрейський будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
160	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (рису урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (еклектизм, серед. XIX ст.)		
161	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Кадетський корпус	Пройдажа вулиця Люди	Петровський полтавський кадетський корпус (еклектизм, серед. XIX ст.)		
162	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Собор Церкви Воскресіння	Пройдажа вулиця	Цегляні будинки Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
163	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава Шведська могила	Пішоходна вулиця	Курган Шведська могила		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
164	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Сампсонівська церква на шведській могилі	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
165	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Петру I	Монумент Слави Дерева Пішоходна вулиця	Корпусний сад (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)		
166	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (рису урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (еклектизм, серед. XIX ст.)		
167	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Кадетський корпус	Пройдажа вулиця Люди	Петровський полтавський кадетський корпус (еклектизм, серед. XIX ст.)		
168	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Петру I	Монумент Слави Дерева Пішоходна вулиця	Корпусний сад (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)		
169	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після бою	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева Цегляний будинок		
170	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця. Пам'ятник Петру I після перемоги над шведами. Будинок дворянства				Підбірка фотографій: Олександрівська вулиця, Пам'ятник на місці відпочинку Петра I, Будинок Полтавського дворянського зібрання
171	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Вокзал Товариство взаємного кредиту. Чоловіча гімназія				Підбірка фотографій: Південний залізничний вокзал, Товариство взаємного кредиту, Чоловіча гімназія
172	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця	Пройдажа вулиця Люди Стови електропередач	Полтавське ошатно-пошивне товариство (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	
173	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Кут Олександрівської та Протопопівської вулиць	Пройдажа вулиця Люди Стови електропередач	Торговий будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Торговий будинок Варшавських (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Торговий будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	
174	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Окружний суд	Пройдажа вулиця	Окружний суд (еклектизм, серед. XIX ст.) Корпусний сад (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)		
175	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Дворянський будинок	Пройдажа вулиця	Будинок Полтавського дворянського зібрання (еклектизм, серед. XIX ст.) Дерева		
176	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Реальне училище	Парк (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
177	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Вхід до Інституту шляхетних дівчат Люди Дерева	Інститут шляхетних дівчат (еклектизм, серед. XIX ст.)		
178	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Чоловіча гімназія	Пройдажа вулиця Люди	Перша чоловіча гімназія (еклектизм, поч. XIX ст.) Дерева		
179	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Губернська земська управа	Петровський парк (рису урбанізації другої пол. XIX ст.)	Будинок земської управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
180	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Товариство взаємного кредиту	Пройдажа вулиця	Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
181	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Хрестоводвиженський монастир	Проїжджа вулиця Цегляні будинки	Церковно-парафіянська школа (цегляний будинок) Залізнична дорога	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
182	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Вокзал	Літгарі Паротят Рейані	Падений залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
183	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Кафедральний Успенський собор	Проїжджа вулиця Дереза	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
184	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Петру I після перемоги над шведами	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дереза Цегляний будинок		
185	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Громадська бібліотека. Музей	Пішохідна вулиця	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
186	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Просвітницький будинок імені М.В. Гоголя	Проїжджа вулиця Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.) Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
187	після 1890 року	Видання торгового дому Фрішберга. м. Полтава.	Полтава. Шведська могила	Дереза	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
188	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Кафедральний собор. Хрестоводвиженський монастир				Підбірка фотографій: Кафедральний Успенський собор, Хрестоводвиженський монастир
189	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Пам'ятник Петру Великому. Пам'ятник Петру Великому				Підбірка фотографій: Монумент Слави, Пам'ятник на місці відпочинку Петра I
190	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Петровський Полтавський кадетський корпус	Проїжджа вулиця Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус: класицизм, серед. XIX ст.		
191	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Олександрівська вулиця	Готель "Грант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Ремісничья управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Люди Дереза Проїжджа вулиця Пішохідна вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
192	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Міський театр	Проїжджа вулиця Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.) Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
193	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Маріїнська жіноча гімназія	Проїжджа вулиця Стопні електропередач	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дереза		
194	після 1900 року	Видання Германа Роя. м. Дрезден	Полтава. Чоловіча гімназія	Проїжджа вулиця Люди	Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дереза		
195	після 1880 року	Не вказано	Полтава. Окружний суд	Проїжджа вулиця Упряжка з конями	Окружний суд (класицизм, серед. XIX ст.) Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
196	після 1880 року	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Дереза	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
197	після 1880 року	Не вказано	Полтава. Церква Воскресіння Церква Спаська	Проїжджа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди Упряжка з конями Списська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
198	після 1880 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Петру I	Монумент Слави Дереза Пішохідна вулиця	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
199	після 1880 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після бою	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дереза Цегляний будинок		
200	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
201	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Сампсонівська церква біля шведської могили	Дереза	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
202	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Кафедральний собор	Проїжджа вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
203	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Пам'ятник Полтавської перемоги над шведами	Монумент Слави Дереза Пішохідна вулиця	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
204	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Пам'ятник перемогі Петра I після шведів	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дереза Цегляний будинок		
205	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Спаська церква біля пам'ятника відпочинку Петра I після перемоги	Проїжджа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди Упряжка з конями Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
206	після 1880 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Хрестоводвиженський монастир	Дереза	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
207	після 1880 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Жіноче єпархіальне училище	Проїжджа вулиця Дереза Люди	Жіноче єпархіальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
208	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Жіноча гімназія	Проїжджа вулиця	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дереза		
209	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Кадетський корпус	Проїжджа вулиця Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус: класицизм, серед. XIX ст.		
210	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Присутствени місія	Проїжджа вулиця	Будинки Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
211	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
212	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Міський сад	Проїжджа вулиця Ворота Міського саду	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)	

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
213	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Духовна семінарія. Реальне училище. Жіноче спархіяльне училище				Підбірка фотографій: Олександрівське реальне училище, Духовна семінарія, Жіноче спархіяльне училище
214	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Присутствіє місця Дворянський будинок. Губернаторський будинок				Підбірка фотографій: Будинок Полтавських губернських державних установ, Будинок Полтавського дворянського зібрання, Будинок Полтавського генерал- губернатора
215	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Петра І. Пам'ятник Петра І після перемоги над шведами. Шведська могила				Підбірка фотографій: Пам' ятник на місці відпочинку Петра І, Шведська могила, Монумент Слави
216	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Чоловіча гімназія. Кадетський корпус. Маринська жіноча гімназія				Підбірка фотографій: Перша чоловіча гімназія, Петровський полтавський кадетський корпус, Жіноча гімназія
217	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр. Музей. Внутрішній вигляд міського театру				Підбірка фотографій: Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя, Міська бібліотека і музей, Внутрішній вигляд міського театру
218	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Казарми 33-го Єлецького пішого полку	Люди	Казарми 33-го Єлецького пішого полку (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
219	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Музичні класи Ф. І. Білізеви	Люди Дерева	Музичні класи Ф. І. Білізеви (український архитектурний стиль, поч. XX ст.)		
220	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський сад і вид інституту	Проїжджа вулиця Ворота Міського саду	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)	
221	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Вигляд собору з ринищської гори	Цегляні будинки	Церковно-парафіянська школа (цегляний будинок) Цегляні будинки	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
222	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Сампсонівська церква біля шведської могили	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
223	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кінна площа. Ілліський ярмарок	Люди Упряжка з конями Води	Ринкові павільйони Ринкові прилавки Люди		
224	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Єврейська лікарня	Люди	Дерева Єврейська лікарня (цегляний будинок)		
225	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Станція Полтави	Ліктари Рейки	Підземний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
226	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Просвітницький будинок імені Гоголя. Театр	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.) Проїжджа вулиця Люди Стови електропередач	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
227	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
228	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Державний банк	Проїжджа вулиця Люди Ліктари	Державний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
229	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
230	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Спасська церква біля пам'ятника відпочинку Петра І після перемоги	Проїжджа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра І Люди Упряжка з конями Спасська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
231	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Жіноча гімназія	Проїжджа вулиця Стови електропередач	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
232	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Кадетський корпус	Проїжджа вулиця Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
233	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Олександрівська вулиця	Проїжджа вулиця Готель "Трант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Ремісничня управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
234	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Дворянське зібрання	Проїжджа вулиця	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
235	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Сампсонівська церква біля шведської могили	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
236	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Міський сад	Проїжджа вулиця Ворота Міського саду	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)		
237	після 1890 року	Не вказано	Поклон із Полтави. Хрестоводвиженський монастир	Дерева	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
238	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Німецька кірха	Дерева Пішохідна вулиця Люди	Лютеранська кірха (неоготика кін. XIX - поч. XX ст.)		
239	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Жіноче спархіяльне училище	Пішохідна вулиця Дерева Люди	Жіноче спархіяльне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
240	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила Люди		
241	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Чоловіча гімназія	Проїжджа вулиця	Дерева Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)		
242	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Маринська жіноча гімназія	Проїжджа вулиця Стови електропередач	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
243	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пішохідна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)			
244	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кінна площа. Ілліський ярмарок	Люди Упряжка з конями Води	Ринкові павільйони Ринкові прилавки Люди		

№	Рік	Видає	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
245	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Загальний вигляд	Будівля Полтавського Дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Проїжджа вулиця Дерева	Будівля Ремісничої управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Будівля Торгового ряду кушів Варшавських Велика хоральна синагога	Велика хоральна синагога	
246	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
247	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міська поліція	Проїжджа вулиця Дерева	Полицейська управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
248	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Губернаторський будинок	Люди. Упряжка з конями Проїжджа вулиця	Будинок Полтавського генерал-губернатора (класицизм, серед. XIX ст.)		
249	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після перемоги над шведами	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I	Дерева Цегляний будинок	
250	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Водогін	Проїжджа вулиця	Міський водогін (цегляний будинок)		
251	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Будинок, де жив поет І. Котляревський	Дерева	Будинок, де жив І. Котляревський (цегляний будинок)		
252	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Дворянський будинок	Проїжджа вулиця	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
253	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кадетський корпус	Проїжджа вулиця Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус: класицизм, серед. XIX ст.		
254	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Губернаторська земська управа	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Будинок земської управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
255	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Самсонівська церква біля шведської могили	Дерева	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
256	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Присутствіє місця	Пішоходна вулиця Люди Дерева	Будинок Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
257	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Олександрівська вулиця і собор	Особняк лікаря-окуліста Хама Глейзера (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Цегляний будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
258	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Водонапірна башта	Проїжджа вулиця	Водонапірна башта		
259	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Богоугодна установа	Вхід до Полтавської губернської земської лікарні (класицизм, серед. XIX ст.) Проїжджа вулиця	Полтавська губернська земська лікарня (класицизм, серед. XIX ст.)		
260	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Товариство взаємного кредиту	Проїжджа вулиця Люди	Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
261	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Духовна семінарія	Проїжджа вулиця Люди	Духовна семінарія (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
262	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Земельний банк	Пішоходна вулиця Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
263	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
264	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Музей	Пішоходна вулиця Люди	Міська бібліотека і музей (неоренесанс: серед. XIX – поч. XX ст.)		

№	Рік	Видає	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
265	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пішоходна вулиця Театральний зал освітлого будинку (імені Гоголя) (неоренесанс: серед. XIX – поч. XX ст.)			
266	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Вокзал	Ліхтарі Паротіг Рейки	Підземний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
267	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський парк та вид Інституту шляхетних дівчат	Проїжджа вулиця Віроти Міського саду Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
268	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кафедральний собор	Проїжджа вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
269	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Жіноче спархальне училище	Пішоходна вулиця Дерева Люди	Жіноче спархальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
270	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Пішоходна вулиця	Курган Шведська могила		
271	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник перемогі Петра I та Спаська церква	Проїжджа вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Воскресівська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
272	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Чоловіча гімназія	Проїжджа вулиця	Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
273	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Маринська жіноча гімназія	Проїжджа вулиця Стови електропередач	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
274	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Хрестоводнянський монастир	Проїжджа вулиця Дерева	Цегляні будинки	Хрестоводнянський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
275	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Перехресті Олександрівської та Протопопівської вулиць	Проїжджа вулиця Люди Стови електропередач	Торговий будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Торговий будинок Варшавських (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Торговий будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	
276	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Вхід до Інституту шляхетних дівчат Люди Дерева	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
277	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Олександрівська вулиця	Проїжджа вулиця Готель "Грант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Реміснича управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
278	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
279	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Музей	Пішоходна вулиця Люди	Міська бібліотека і музей (неоренесанс: серед. XIX – поч. XX ст.)		
280	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Вокзал	Ліхтарі Паротіг Рейки	Підземний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
281	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після перемоги над шведами	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I	Дерева Цегляний будинок	

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
282	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пройджда вулиця	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.) Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
283	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Петру I	Монумент Слави Дерева Пішохідна вулиця	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
284	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Дворянський будинок	Пройджда вулиця	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева Люди		
285	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кадетський корпус	Пройджда вулиця Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
286	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Товариство взаємного кредиту	Пройджда вулиця Люди	Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева		
287	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Земельний банк	Пішохідна вулиця Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
288	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Присутствени місця	Пішохідна вулиця Люди Дерева	Будинок Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
289	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Олександрівська вулиця та собор	Особняк п'яра-окуліста Хама Глейзера (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Цегляний будинок (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
290	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Загальний вигляд	Спаска церква (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
291	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Духовна семінарія	Пройджда вулиця Люди	Духовна семінарія (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
292	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Губернаторський будинок	Люди Упряжка з конями Пройджда вулиця	Будинок Полтавського генерал-губернатора (класицизм, серед. XIX ст.)		
293	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Магазин І. А. Дюмана	Пішохідна вулиця	Магазин І. А. Дюмана		
294	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Інститут шляхетних панянок	Вхід до Інституту шляхетних дівчат Люди Дерева	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
295	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник перемогі Петра I та Списка церква	Пройджда вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди Спаска церква (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
296	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пішохідна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)			
297	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кафедральний собор	Пройджда вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
298	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
299	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Кадетський корпус	Пройджда вулиця Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
300	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
301	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пройджда вулиця	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.) Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
302	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Маринська жіноча гімназія	Пройджда вулиця Стопи електропередач	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
303	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Музей	Пішохідна вулиця Люди	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
304	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Вокзал	Ліхтарі Паротит Рейки	Південний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Водонапірна башта		
305	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Дворянський цитуток	Пройджда вулиця	Дворянський цитуток (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
306	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Перехрестя Олександрівської та Протопопівської вулиць	Пройджда вулиця Люди Стопи електропередач	Торговий будинок (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Торговий будинок Варшавських (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Торговий будинок (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	
307	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Загальний вигляд	Готель Воробйова (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Пройджда вулиця Дерева	Цегляний будинок/фотоательє (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дохідний будинок (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	
308	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському	Пам'ятник І. Котляревському Люди	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева		
309	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Загальний вид	Спаска церква (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
310	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Олександрівська вулиця	Пройджда вулиця Готель "Грант-Готель" (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Реміснича управа (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
311	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Консисторія	Пройджда вулиця	Консисторія (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
312	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Державний банк	Пройджда вулиця Люди Ліхтарі	Державний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
313	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Орловський банк	Пройджда вулиця Люди Стопи електропередач Дерева	Об'єднаний банк (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
314	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Чоловіче духовне училище	Пройджда вулиця Люди	Полтавське духовне училище (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева		

№	Рік	Видає	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
315	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Губернське адміністративне управління	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями Стопні електропередачі	Губернське адміністративне управління (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
316	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Музичні класи Імператорського російського музичного товариства	Проїжджа вулиця Люди Стопні електропередачі	Музичні класи Імператорського російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
317	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Петра I	Монумент Слави Дерева	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
318	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Німецька кірха	Дерева Пішохідна вулиця Люди	Лютеранська кірха (неоготика кін. XIX - поч. XX ст.)		
319	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. «Монголія»	Готель і ресторан «Монголія» (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)			
320	після 1890 року	Не вказано	Привіт із Полтави. Рух потіг по напілу під монастирем	Цегляні будинки	Залізнична дорога	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
321	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
322	після 1890 року	Не вказано	Полтава. Пам'ятник Петру I	Монумент Слави Дерева	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
323	після 1890 року	Не вказано	Пам'ятник родоначальнику сучасної української літератури І. Котляревському в Полтаві	Пам'ятник І. Котляревського Пішохідна вулиця Люди	Купецька забудова (цегляні будинки) Дерева		
324	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Памятник	Проїжджа вулиця Дерева	Цегляні будинки	Хрестовоздвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
325	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Церква Різдва Христового	Проїжджа вулиця Упряжка з конями Дерева	Храм Різдва Пресвятої Богородиці (неовізантійський стиль, сер. XIX ст.)		
326	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Воскресенська церква	Проїжджа вулиця Стопні електропередачі	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Дерева		
327	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Земельний банк	Пішохідна вулиця Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.) Люди		
328	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Успенська церква	Проїжджа вулиця Дерева	Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
329	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник Петру I	Проїжджа вулиця Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева		
330	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Мисський сад	Проїжджа вулиця Стопні електропередачі	Ворота Мисського саду Полтавський мисський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)		
331	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Памятниківський підйом	Проїжджа вулиця Упряжка з конями Дерева	Цегляні будинки Водонапірна вежа	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	
332	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Клуб чиновників	Пішохідна вулиця Лави	Дерева Клуб чиновників (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		
333	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Клуб чиновників	Лави	Дерева Клуб чиновників (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		

№	Рік	Видає	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
334	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Гарний курган	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Курган Водонапірна башта		
335	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Залізничний вокзал	Ліхтарі Люди Рейси	Підземний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта		
336	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Троїцька церква	Проїжджа вулиця Кінь	Дерева Троїцька церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		
337	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Хрестовоздвиженська церква	Проїжджа вулиця Цегляний будинок	Преображенська церква (неоруський стиль, серед. XIX ст.)		
338	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Мисський водогін	Мисський водогін (цегляний будинок)			
339	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Губернське правління	Люди Упряжка з конями Проїжджа вулиця	Будинки Полтавських губернських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
340	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Дворянський будинок	Проїжджа вулиця	Будинки Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
341	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Люди Курган Шведська могила		
342	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Інститут	Вхід до Інституту шкільних дівчат Люди Дерева	Інститут шкільних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
343	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Олександрівська вулиця	Проїжджа вулиця Стопні електропередачі	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.) Дерева		
344	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Церква біля Шведської могили	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
345	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Собор	Пішохідна вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Дерева		
346	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Земська управа	Проїжджа вулиця	Будинки земської управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
347	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Базар	Базарна площа Люди Ринкові павільйони Ринкові прив'язки	Водонапірна башта		
348	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Театр і музей	Пішохідна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс, серед. XIX – поч. XX ст.)	Міська бібліотека і музей (неоренесанс, серед. XIX – поч. XX ст.)		
349	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Скачки	Іподром	Будівля іподрому (риса дерев'яної архітектури кін. XIX – поч. XX ст.) Оголошення "Проват веоспешів"		
350	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Товариство взаємного кредиту	Проїжджа вулиця Люди	Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)	
351	1902-19017 рік	Видає фотографії Шерер, Наболянц і Ко. м. Москва.	Полтава. Московські лазні	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Московські лазні (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		

№	Рік	Видання	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
352	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Лютеранська церква	Дерева Пройіда вулиця Упряжка з конями	Лютеранська кірха (неоготика кін XIX - поч XX ст.)		
353	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Кадетський корпус	Пройіда вулиця Дерева Люди Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед XIX ст.)		
354	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Окружний суд	Пройіда вулиця Упряжка з конями	Окружний суд (класицизм, серед XIX ст.) Дерева		
355	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Єврейське училище «Талмуд-Тора»	Пішохідна вулиця	Єврейське училище «Талмуд-Тора» (цегляний будинок) Дерева		
356	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Будинок, де жила І. Котляревським	Дерева	Будинок, де жила І. Котляревський (цегляний будинок)		
357	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Міська бібліотека і музей	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.) Пройіда вулиця Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.)		
358	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Каплиця імператора Олександра II	Люди Дерева	Каплиця в пам'ять про царювання Олександра II (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		
359	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Державний банк	Пройіда вулиця Люди Стовп електропередач	Дерева Державний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
360	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Міський театр	Пішохідна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.)			
361	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Вид на Хрестоводвиженський монастир	Дерева	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
362	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Хрестоводвиженський монастир	Пройіда вулиця Дерева	Хрестоводвиженський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
363	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Чоловіча гімназія	Пройіда вулиця Люди	Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
364	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Маринська жіноча гімназія	Пройіда вулиця	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева Люди		
365	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін XIX - поч. XX ст.) Люди		
366	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Люди Курган Шведська могила		
367	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Винний склад	Кони Рогата худоба Люди Упряжка з конями	Винний склад (модерн, кін XIX - поч. XX ст.)		
368	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник Петру I в пам'ять Шведської битви	Монумент Слави Дерева Люди	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		

№	Рік	Видання	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
369	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник Петру I Успенська церква	Пройіда вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Люди Спаська церква (модерн, кін XIX - поч. XX ст.)	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
370	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Загальний вид	Міст	Дерева Цегляні будинки	Володарівська вежа Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
371	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Архирейський будинок і церква	Дерева	Архирейський будинок (модерн, кін XIX - поч. XX ст.)		
372	1902-19017 рік	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Спирхальне жіноче училище	Пройіда вулиця Дерева Упряжка з конями	Жіноче «спирхальне» училище (модерн, кін XIX - поч. XX ст.)		
373	після 1905 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Головний під'їзд Полтавської губернської земської лікарні	Пройіда вулиця	Стовп електропередач Дерева Полтавська губернська земська лікарня (класицизм, серед XIX ст.)		
374	після 1905 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Бічний фасад Полтавської губернської земської лікарні	Пройіда вулиця	Дерева Полтавська губернська земська лікарня (класицизм, серед XIX ст.)		
375	після 1905 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Ліпковий фасад двору Полтавського богоугодного закладу	Пройіда вулиця Стовп електропередач	Дерева Вхід до Полтавської губернської земської лікарні (класицизм, серед XIX ст.)		
376	після 1905 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Барани Полтавської губернської земської лікарні	Пройіда вулиця	Дерева Барани (дерев'яні будинки)		
377	після 1905 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Лікарняний сад виліку	Пішохідна вулиця	Дерева		
378	після 1908 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Новий Земський будинок у Полтаві	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Дерева Ліхтар		
379	після 1904 року	Видання фототипні Шерер, Набогони і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник Котляревському	Пам'ятник І. Котляревського	Купецька забудова (цегляні будинки) Дерева Стовп електропередач		
380	з 1913 по 1917 року	Видання Контрагентства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Братська могила	Пішохідна вулиця	Курган Дерева Шведська могила		
381	з 1913 по 1917 року	Видання Контрагентства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пушкінська вулиця і бібліотека	Пішохідна вулиця Стовп електропередач	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.) Дерева		
382	з 1913 по 1917 року	Видання Контрагентства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Бібліотека і освітній будинок М.В. Гоголя	Пройіда вулиця Стовп електропередач	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.) Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед XIX - поч. XX ст.)		
383	з 1913 по 1917 року	Видання Контрагентства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Петровська вулиця	Привітний будинок купця Скринья (модерн, кін XIX - поч. XX ст.) Дерева Люди Пройіда вулиця	Торговельний ряд (модерн, кін XIX - поч. XX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
384	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будівля Кадетського корпусу	Проезда вулиця Упряжка з конями Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		
385	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Інститут і Колеснякський проспект	Дерева Проезда вулиця	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)	Зроблена помилка. Келіський проспект
386	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Кірха і Кобеляцька вулиця	Дерева Проезда вулиця Упряжка з конями	Літеранська кірха (неоготика кін XIX - поч. XX ст.)		Зроблена помилка. Кірха
387	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Міський сад	Проезда вулиця	Верота Миського саду Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)		
388	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будівля Земської управи	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		
389	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Будинки, де жив І. Котляревський і собор	Дерева	Будинки, де жив І. Котляревський (цегляний будинок) Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
390	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник коменданту Келіну	Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		Зроблена помилка. Келіну
391	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Загальний вид міста від монастиря	Проезда вулиця Дерева	Цегляні будинки	Хресто-вигинаєвський монастир (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
392	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Котляревська площа	Пам'ятник І. Котляревського Проезда вулиця Дерева	Торговий дм С. Токарської (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Купецька забудова (цегляні будинки)		
393	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Братська могила шведських воїнів	Упряжка з конями Люди	Пам'ятник загиблим шведам від росіян		
394	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Списка вулиця	Проезда вулиця Пам'ятник на місці відпочинку Петра І Списка церква (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева	Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
395	з 1913 по 1917 року	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник «п'ятого редуту» і братська могила	Пам'ятник на місці «п'ятого редуту» Упряжка з конями	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Олександрівсько-Миколаївська церковно-вчительська семінарія (спарожаний стиль, серед. XIX ст.)		
396	1912 рік	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Відсутні	Пішохідна вулиця Люди	Монумент Слави Ліхтарі Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
397	1912 рік	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Відсутні	Проезда вулиця Пам'ятник І. Котляревському	Торговий дм купця Недоборського (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Дерева		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
398	1912 рік	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Відсутні	Міст	Дерева Цегляні будинки	Водопад на вежі Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
399	1912 рік	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Відсутні	Проезда вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Дерева		
400	1912 рік	Видання Конрагенства А. С. Суворина і Ко. м. Москва.	Відсутні	Пішохідна вулиця Люди	Курган Шведська могила		
401	після 1905 року	Видавець В. Р. Алухтін. м. Москва	Пам'ятник Петру І в м. Полтаві	Монумент Слави Дерева Люди	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
402	після 1905 року	Видавець В. Р. Алухтін. м. Москва	Церква на Шведській могилі	Дерева	Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила		
403	після 1905 року	Видавець В. Р. Алухтін. м. Москва	Пам'ятник на Шведській могилі біля м. Полтави. З фотографії В. Р. Алухтіна	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
404	після 1905 року	Видавець В. Р. Алухтін. м. Москва	Старий хрест на Шведській могилі. З фотографії В. Р. Алухтіна	Старий хрест на братській могилі російських воїнів Дерева	Курган Шведська могила Сампсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.)		

Додаток Б

База даних на основі поштівок з фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського

№	Рік	Видава	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
1	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після бою. Фотограф І. Хмелевський	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева		
2	1900-ті роки	Видава торгового дому Фрішберга м. Полтава	Полтава. Кафедральний Успенський собор	Пішохідна вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
3	1900-ті роки	Не вказано	Поклон із Полтави. Жіноче спархальне училище	Дерева Люди	Жіноче спархальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
4	1900-ті роки	Не вказано	Поклон із Полтави. Жіноча гімназія	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)			
5	1900-ті роки	Видава Германа Роя м. Дрезден	Полтава. Міський театр.	Люди Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)			
6	1900-ті роки	Видава Паперового магазину І.А. Докмана м. Полтава	Полтава. Комерційне училище.	Проїжджа вулиця Дерева	Комерційне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
7	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Міський театр	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)			
8	1900-ті роки	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Земська управа	Проїжджа вулиця	Будинок земської управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
9	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Шведська могила	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
10	1900-ті роки	Видава фотографії К.А. Фішера м. Москва	Фотограф І. Хмелевський Полтава. Шведська могила	Упряжка з конями	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Шведська могила Музей історії Полтавської битви (псевдоруський стиль, кін. XIX – поч. XX ст.)		
11	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Інститут шляхетних дівчат	Проїжджа вулиця	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
12	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Міський сад	Проїжджа вулиця Ворота полтавського міського саду (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Дерева		
13	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Музей	Люди Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)			
14	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Залізничний вокзал	Рейси Люди	Падений залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна вежа		
15	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Міський театр	Пішохідна вулиця	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)		
16	1900-ті роки	Не вказано	Поклон із Полтави. Міський сад	Проїжджа вулиця	Дерева Ворота полтавського міського саду (риса урбанізації поч. XIX ст.) Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
17	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Міський театр.	Пішохідна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX – поч. XX ст.)			

№	Рік	Видава	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
18	1900-ті роки	Не вказано	Полтава. Кафедральний собор	Пішохідна вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.) Дерева		
19	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Сказки.	Іногород	Будівля іногороду (риса дерев'яної архітектури кін. XIX – поч. XX ст.) Оголошення "Прокат велосипедів"		
20	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Московські лазні.	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Московські лазні (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
21	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Земельний банк.	Пішохідна вулиця Люди Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
22	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Олександрівська вулиця.	Проїжджа вулиця Упряжка з конями Телеграфні стовпи	Стрітенська церква (пізнє бароко, поч. XVIII ст.)		
23	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Шведська могила.	Пішохідна вулиця	Курган Шведська могила		
24	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Чоловіча гімназія.	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Перша чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)		
25	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Успенська церква.	Люди Проїжджа вулиця	Спаська церква (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
26	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Пам'ятник Петру I.	Люди	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I Дерева		
27	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Міський сад	Проїжджа вулиця Ворота полтавського міського саду (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Дерева		
28	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Клуб чиновників. Театр.	Лави	Клуб чиновників (псевдоросійський стиль, кін. XIX – поч. XX ст.)		
29	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Гарний курган.	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Курган Водонапірна башта		
30	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Залізничний вокзал.	Погляд Паротг Рейли	Падений залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта.		
31	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Міський водогін.	Міський водогін (цементний будинок)			
32	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Губернська управа.	Проїжджа вулиця Упряжка з конями	Губернська управа (класицизм, серед. XIX ст.)		
33	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Дворянський дім.	Проїжджа вулиця	Будинок Полтавського дворянського зібрання (класицизм, серед. XIX ст.) Дерева		
34	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Шведська могила.	Пішохідна вулиця Люди	Курган Шведська могила		
35	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Інститут	Вхід до Інституту шляхетних дівчат Дерева	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
36	1902 рік	Видава фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Земська управа.	Вулиця. Дерев'яні колоди.	Будинок земської управи (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водонапірна башта Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
37	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Базар.	Міський базар Кони Люди Упряжка з конями Ринкові павільйони	Водонапірна башта		
38	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Театр і музей.	Пішоходна вулиця Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
39	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Товариство взаємного кредиту.	Проезда вулиця Люди Товариство взаємного кредиту (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)	Стрітенська перава (підне бароко, поч. XVIII ст.)		
40	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Лютеранська церква	Дерева Проезда вулиця Люди Упряжка з конями	Лютеранська кірха (псевдоготика кін. XIX - поч. XX ст.)		
41	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Окружний суд.	Проезда вулиця Дерева Люди Упряжка з конями	Окружний суд (класицизм, серед. XIX ст.)		
42	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Єврейське училище «Талмуд-Тора».	Люди Дерева	Єврейське училище «Талмуд-Тора» (цегляний будинок)		
43	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Будинок, де жив І Котляревський.	Будинок, де жив І Котляревський (цегляний будинок)			
44	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Міська бібліотека і музей.	Люди Дерева Проезда вулиця	Міська бібліотека і музей (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
45	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Міський театр.	Пішоходна вулиця Упряжка з конями Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
46	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Реальне училище.	Дерева Люди	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
47	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Шведська могила.	Пішоходна вулиця Люди	Курган Шведська могила.		
48	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Винний склад.	Кони Рогата худоба Люди Упряжки з конями	Винний склад (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
49	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Пам'ятник Петру I в пам'яті Шведської битви.	Люди Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
50	1902 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Єпархіальне жіноче училище.	Дерева Упряжка з конями	Жіноче єпархіальне училище (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
51	1904 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Пам'ятник Котляревському.	Пам'ятник І. Котляревському	Телеграфний стовп Торговий дім купця Недоборського (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
52	1904 рік	Видання фотографії Шерер, Набогони і Ко. м. Москва	Полтава. Пам'ятник Петру I в пам'яті Шведської битви.	Пішоходна вулиця Люди Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
53	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дюжана. м. Полтава.	Пам'ятник шведом, які загинули в 1709 р. під Полтавою, споруджений російським урядом в 1909 р.	Люди	Пам'ятник загиним шведом від росіян		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
54	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дюжана. м. Полтава.	Полтавщина. Школа ім. І. Котляревського.	Школа ім. І. Котляревського (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половини XVII ст.)		
55	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дітей.	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дітей (класицизм, серед. XIX ст.)		
56	1910-ті роки	Видання Г.І. Маркевича в Полтаві.	Новий будинок Полтавського губерньського земства.	Люди Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
57	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дюжана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник («слави») Петра I.	Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
58	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дюжана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник над могилою І. Котляревського. Будеш бити, панаувати, поки живуть люди. Поки сонце з неба сьє, тебе не забудуть.	Огорожа	Пам'ятник над могилою І. Котляревського.		
59	1910-ті роки	Не вказано	Полтава. Котляревська площа.	Огорожа Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Пам'ятник І. Котляревському	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.) Торговий дім С. Токревої (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
60	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дюжана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник («слави») Петра I.	Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
61	1910-ті роки	Не вказано. м. Одеса.	Новий будинок Губерньського земства в Полтаві.	Люди Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Полтавське губерньське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.)		
62	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави	Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
63	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Привіт із Полтави. Друга чоловіча гімназія.	Пішоходна вулиця Люди Дерева	Друга чоловіча гімназія та дворянський пансіонат (модерн, кін. XIX - поч. XX ст.)		
64	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник коменданту міста Полтави полковнику Келіну.	Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		
65	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави	Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
66	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Вигляд пам'ятника імператору Петру I на місці його відпочинку	Люди Упряжка з конями	Пам'ятник на місці відпочинку Петра I	Цегляний будинок	
67	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник коменданту міста полтави полковнику Келіну.	Пам'ятник славним захисникам Полтави і коменданту фортеці Олексію Келіну	Полтавський міський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.) Цегляний будинок		
68	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник на кургані на братській могилі загинілих воїнів у Полтавському бою в 1709 р.	Пішоходна вулиця Люди	Курган Шведська могила.		
69	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський. м. Полтава.	Полтава. Петровський полтавський кадетський корпус.	Проезда вулиця Люди Дерева Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
70	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця.	Проїжджа вулиця Велосипедисти Товариство взаємного кредиту купців (класицизм, серед. XIX ст.)	Стрітенська церква (пізніе бароко, поч. XVIII ст.)		
71	1910-ті роки	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Полтава. Братська могила шведським воїнам	Упряжка з конями	Пам'ятник шведів від росіян Дерева		
72	1910-ті роки	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Пам'ятник «п'ятого редуту» і братська могила.	Пам'ятник на місці "п'ятого редуту". Упряжка з конями	Самсонівська церква (неоруський стиль, сер. XIX ст.) Олександр-Миколаївська церковно-вчительська семінарія (спархальний стиль, серед. XIX ст.)		
73	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Привіт із Полтави. Мало-Петрівська вулиця.	Проїжджа вулиця Люди Велосипедисти Упряжка з конями	Торговий дім С. Товаревої (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
74	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Олександрівська вулиця.	Готель "Трант-Готель" (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Ремісничя управа (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Люди Дерева Проїжджа вулиця Пішоходна вулиця	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
75	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Сучасний вигляд пам'ятника Слави.	Пішоходна вулиця Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
76	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Олександрівське реальне училище	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
77	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Перша чоловіча класична гімназія.	Проїжджа вулиця Люди	Чоловіча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.)		
78	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Миський театр.	Пішоходна вулиця Дерева Парковий паркан Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
79	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Загальний вигляд.	Цегляні будинки	Храм Різдва Пресвятої Богородиці (неовізантійський стиль, сер. XIX ст.) Мушкетерський паровий альян М. Молдавського		
80	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Загальний вигляд і будівля Губернського земства.	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Адміністративний будинок (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)	Полтавське губерніське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Водопадна башта Воскресенська церква (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)	
81	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Привіт із Полтави. Маріївська жіноча гімназія.	Проїжджа вулиця	Жіноча гімназія (класицизм, поч. XIX ст.) Дерева		
82	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Полтава. Музичне училище імператорського російського музичного товариства	Люди Ліхтар Упряжка з конями	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Пам'ятник І. Котляревському		

№	Рік	Видана	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
83	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Привіт із Полтави. Залізничний вокзал.	Рейки Люди	Київський залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
84	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Привіт із Полтави. Миколаївський узвіз і вигляд Школи імені І. Котляревського.	Люди Школа ім. І. Котляревського (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Цегляні будинки	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
85	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава.	Полтава. Присутствени міські.	Пішоходна вулиця Люди Дерева	Будинок Полтавських губерніських державних установ (класицизм, серед. XIX ст.)		
86	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Шведська могила на початку XIX століття. Шведська могила XX і століття				Підбірка фотографій Шведська могила на початку XIX століття та Шведська могила XX і століття
87	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава	Полтава. Жіноча гімназія В.Л. Ахшарумової	Люди Дерева	Жіноча гімназія В.Л. Ахшарумової (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
88	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Миський театр.	Пішоходна вулиця Люди	Театральний зал освітнього будинку імені Гоголя (неоренесанс серед. XIX - поч. XX ст.)		
89	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Інститут шляхетних дівчат.	Вхід до Інституту шляхетних дівчат Упряжка з конями Люди Дерева	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
90	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Залізничний вокзал.	Рейки Люди	Підземний залізничний вокзал (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Водопадна вежа		
91	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Вулиця імені Котляревського	Проїжджа вулиця Люди	Мануфактурний магазин І. Х. Смолянова (класицизм, серед. XIX ст.) Торговий дім купця Недоборського (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Пам'ятник І. Котляревському. Ліхтар		
92	1910-ті роки	Видання Паперового магазину Лоповок і Кайдановський м. Полтава	Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському	Пам'ятник І. Котляревському	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Стояв електропередач Люди Дерева		
93	1910-ті роки	Видання паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава	Полтава. Готель Воробйова.	Проїжджа вулиця Люди Упряжка з конями	Готель Воробйова (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Оголошення "Плаття Осипова"		
94	1910-ті роки	Видання паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Петра І, де він відпочивав після перемоги над шведами	Люди Упряжка з конями	Пам'ятник на місці відпочинку Петра І.	Цегляний будинок	
95	1910-ті роки	Видання паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Полтава. Миський сад і вигляд на інститут.	Вхід до миського саду Полтавський миський сад (риса урбанізації поч. XIX ст.)	Інститут шляхетних дівчат (класицизм, серед. XIX ст.)		
96	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Докмана. м. Полтава.	Привіт із Полтави. Кафедральний собор.	Пішоходна вулиця Люди	Кафедральний Успенський собор (козацьке бароко, др. половина XVII ст.)		
97	1910-ті роки	Видання Фототипії К. Фішер. м. Москва.	Пам'ятник імператору Петра І, біля Спаської церкви, на місці його відпочинку в 1709 р.	Люди Упряжка з конями	Пам'ятник на місці відпочинку Петра І.		

№	Рік	Видава	Написи	Перший план	Другий план	Третій план	Примітки
98	1910-ті роки	Видання Акшперного товариства Гранберг у Стокгольмі на замовлення видавництва Г.Г. Маркелова у Полтаві.	Полтава. Пам'ятник «Слави».	Монумент Слави Дерева	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
99	1910-ті роки	Видання книжкового магазину С.М. Шиянського в Полтаві.	Привіт із Полтави. Пам'ятник Полтавської перемоги над шведами	Пішохідна вулиця Монумент Слави Дерева	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
100	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник («Слави») Петра І	Дерева Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
101	1910-ті роки	Видання фотографії А.Ф. Дреслера. м. Санкт-Петербург.	Полтава. Шведська могила.	Пішохідна вулиця	Курган Люди Шведська могила		
102	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Шведська могила.	Пішохідна вулиця Дерева	Курган Люди Шведська могила		
103	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Привіт із Полтави. Ремісничє училище	Пройаждя вулиця Люди	Ремісничє училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
104	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Олександрівське реальне училище.	Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Олександрівське реальне училище (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)		
105	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Земельний банк.	Пішохідна вулиця Люди Парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Земельний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
106	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Об'єднаний банк.	Об'єднаний банк (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.)			
107	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Пам'ятник Івану Котляревському.	Пам'ятник І. Котляревському	Полтавське музичне училище Полтавського відділення Російського музичного товариства (модерн, кін. XIX – поч. XX ст.) Дерева		
108	1910-ті роки	Видання Паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Полтава. Державний банк.	Пройаждя вулиця Люди Упряжка з конями Дерева	Державний банк (ренесанс, поч. XIX ст.)		
109	1910-ті роки	Видання паперового магазину І.А. Дохмана. м. Полтава.	Привіт із Полтави. Полтавське губернське земство.	Петровський парк (риса урбанізації другої пол. XIX ст.) Люди	Полтавське губернське земство (український архітектурний стиль, поч. XX ст.) Дерева		
110	1910-ті роки	Видання фотографії К.А. Фішера. м. Москва.	Полтава. Пам'ятник Полтавської перемоги, споруджений в століття Полтавської битви, на місці зустрічі комендантом Полтави полковником Келіним імператора Петра І.	Монумент Слави	Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)		
111	1916 рік	Видання Контрагентства А.С. Суворина і Ко. м. Москва.	Будівля кадетського корпусу	Пройаждя вулиця Упряжки з конями Корпусний сад (риса урбанізації другої пол. XIX ст.)	Дерева Петровський полтавський кадетський корпус (класицизм, серед. XIX ст.)		

Додаток В

Таблиця з російськими імперськими елементами міського простору
Полтави.

Об'єкт	К-сть листівок	%
Шведська могила	44	8,5%
Пам'ятник на місці відпочинку Петра І	34	6,6%
Монумент Слави	32	6,2%
Самсоніївська церква	21	4,1%
Спаська церква	19	3,7%
Кадетський корпус	18	3,5%
Будинок дворянського зібрання	12	2,3%
Пам'ятники поля Полтавської битви (окрім Шведської могили)	10	1,9%
Пам'ятник славним захисникам Полтави й коменданту О. Келіну	8	1,6%
Інші будівлі неоруського стилю	8	1,5%
Будинок державних установ	7	1,3%
Будинок генерал-губернатора	5	1%

Додаток Г

Таблиця з українськими елементами міського простору Полтави.

Об'єкт	К-сть листівок	%
Українські барокові храми	76	14,7%
Образ Івана Котляревського	34	6,5%
Будинок Полтавського земства	20	3,9%

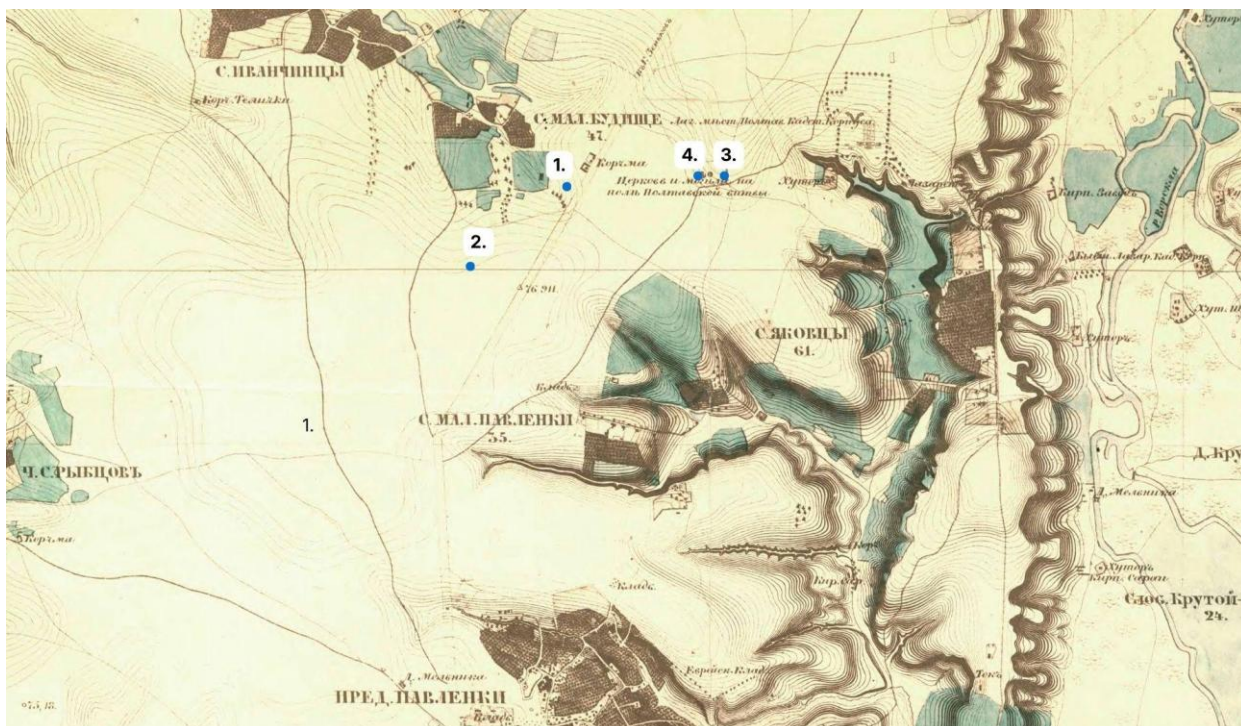
Додаток Г

Елементи формування українського та російського образів Полтави в межах міста: Хрестовоздвиженський монастир (1), Кафедральний Успенський собор (2), Воскресенська церква (3), Будинок Полтавського губернського земства (4), Пам'ятник Івану Котляревському (5), Пам'ятник на місці відпочинку Петра I (6), Монумент Слави (7), Кадетський корпус (8), Будинок дворянського зібрання (9), Пам'ятник славним захисникам Полтави й коменданту О. Келіну (10), Будинок державних установ (11), Будинок генерал-губернатора (12)¹

¹ Складено за: План губернського міста Полтава. XX століття. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/poltava-istoricheskie-ocherki/ulitsy-i-istoricheskie-raiony/ukazatel-ulits> (дата звернення 02.11.2025)

Додаток Д

Елементи формування російського образу Полтави в межах поля Полтавської битви: Пам'ятник шведам від росіян (1), Пам'ятник «п'ятого редуту» (2), Шведська могила (3), Самсоніївська церква (4)¹

Пам'ятник шведам від шведів розташований за 4 кілометри на північ від Самсоніївської церкви. На мапі не позначений.

¹ Складено за: Карта Полтави 1857р. Військовий архів Швеції, м. Стокгольм. URL: <http://www.battle.poltava.ua/ukrainian/maps.htm> (дата звернення 02.11.2025)

Резюме
до дипломної роботи
На тему: «Образи Полтави у листівках другої
половини XIX – початку XX ст.»

студентки історичного факультету
Юрченко Маргарити Антонівни

Дипломна робота присвячена дослідженню візуальних образів міста Полтави на матеріалі друкованих та фотопродукції другої половини XIX – початку XX століття.

Аналіз поштівки дозволяє виділити ключові міські об'єкти, що впливали на формування образу Полтави, та простежити домінантні наративи – умовний «український» та «російський імперський». У роботі проведено контент-аналіз і кластерний аналіз поштівки, що дозволяє порівняти композиційні способи та тематику образів, а також оцінити символічну роль окремих об'єктів у репрезентації Полтави.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел і літератури та додатків. Перший розділ охоплює методологічні засади та історіографію досліджуваної проблеми. Другий розділ присвячено імперським образам Полтави, які формувалися через адміністративні будівлі, пам'ятники та топоніми. Третій розділ аналізує українські образи міста, зокрема козацьку барокову архітектуру, постать Івана Котляревського та елементи українського модерну, що пропонують альтернативний погляд на Полтаву.

Ключові слова: візуальні джерела, поштівки, міський образ, наратив, міський простір, Полтава.

The brief version
of the diploma work
On the topic: «Images of Poltava in Postcards of the Second Half of the 19th –
Early 20th Century»

the student of the historical faculty
Yurchenko Marharyta

The diploma thesis is devoted to the study of visual images of the city of Poltava, based on printed and photographic materials from the second half of the 19th – early 20th century.

The analysis of postcards allows identifying key urban objects that influenced the formation of Poltava's image and tracing dominant narratives – the conditional «Ukrainian» and «Russian imperial». The thesis carries out content and cluster analyses of postcards, enabling a comparison of compositional methods and thematic content, as well as an evaluation of the symbolic role of individual objects in the city's representation.

The structure of the thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of sources and literature, and appendices. The first chapter covers the methodological foundations and historiography of the studied problem. The second chapter focuses on imperial images of Poltava, shaped through administrative buildings, monuments, and toponyms. The third chapter analyses Ukrainian images of the city, including Cossack Baroque architecture, the figure of Ivan Kotliarevsky, and elements of Ukrainian Modernism, offering an alternative perspective on Poltava.

Keywords: visual sources, postcards, urban image, narrative, urban space,

Poltava.